

Manuel Aznar Zubigarayren kazetari-iana: *Euzkadi* (1913-1918)

(Manuel Aznar Zubigaray's journalistic work:
Euzkadi, 1913-1918)

Díaz Noci, Javier
Universitat Pompeu Fabra. Roc Boronat 138.
08018 Bartzelona

Meso Ayerdi, Koldobika
Euskal Herriko Unibertsitatea. Sarriena auzoa, z/g. Leioa

Jaso: 2016.10.24
Onartu: 2016.11.05
BIBLID [eISSN 1988-3935 (2016), 15; 141-173]

Manuel Aznar Zubigaray (Etxalar, 1893-Madrid, 1975) Espainiako XX. mendeko kazetaririk ezagunenetako eta emankorrenetako bat izan zen. Ibilbide ideologiko anitz izan zutenen artean ere, ospetsuenetarikoa ere bai: hasieran tradizionalista Iruñean, gero Euzko Alderdi Jeltzalearen aldekoa Bilbon, liberala Madrilen eta Habanan, eskubitarra –eta frankista– berriz ere Madrilen eta Bartzelonan. El Sol eta La Vanguardia egunkarien eta Efe agentziaren zuzendaria (besteak beste), Euskal Herrian ere Euzkadi egunkarian lan egin zuen eta bertan bost urte baino gehiagotan hainbeste kronika zuzendu zuen. Horiexek dira, hain zuzen ere, lan honetan aztertzen ditugunak. Hain artean, bi orain arte ezezagun samarrak, euskaraz idatziak. Bestelakoak ere hainbat arlotan banatuta azertu ditugu: kirolak, politika, erlijioa eta gerra, Munduko I. Gerraren kronikagile gisa nabarmendu baitzen Aznar Zubigaray kazetaria.

Giltz-hitzak: Manuel Aznar Zubigaray. Kazetaritza. Prentsaren historia. Komunikazioaren historia.

Manuel Aznar Zubigaray (Etxalar, 1893-Madrid, 1975), fue uno de los periodistas españoles más populares y prolíficos del siglo XX. Incluso uno de los más renombrados entre aquellos que tuvieron múltiples rutas ideológicas: tradicionalista al principio en Pamplona, luego a favor del Partido Nacionalista Vasco en Bilbao, liberal en Madrid y La Habana, derechista –y franquista– de nuevo en Madrid y Barcelona. Director de los periódicos El Sol y La Vanguardia, y de la Agencia Efe (entre otros), en el País Vasco dirigió también el diario Euzkadi donde redactó multitud de crónicas durante más de cinco años. Éstas son, de hecho, las que analizaremos en el presente trabajo. Entre ellas, dos hasta ahora bastante desconocidas, escritas en euskera. Otras las hemos estudiado distribuidas en diferentes ámbitos: Deporte, Política, Religión y Guerra, ya que el periodista Aznar Zubigaray también destacó como cronista de guerra

Palabras clave: Manuel Aznar Zubigaray. Periodista. Historia de la prensa. Historia de la Comunicación.

Manuel Aznar Zubigaray (Etxalar, 1893-Madrid, 1975) fut l'un des journalistes espagnols les plus populaires et prolifiques du XXe siècle. Même l'un des plus renommés parmi ceux qui connurent plusieurs routes idéologiques : traditionnaliste au début à Pampelune, ensuite en faveur du Parti Nationaliste Basque à Bilbao, libéral à Madrid et La Havane, à nouveau de droite – et franquiste – à Madrid et à Barcelone. Directeur des journaux El Sol et La Vanguardia, et de l'Agence Efe (entre autres), au Pays Basque il dirigea également le quotidien Euzkadi où il rédigea une multitude de chroniques pendant plus de cinq ans. D'ailleurs, ce sont ces chroniques que nous analyserons dans le présent travail. Deux d'entre elles jusqu'à présent assez méconnues, écrites en basque. D'autres que nous avons étudiées séparément dans différentes rubriques : Sport, Politique, Religion et Guerre, car le journaliste Aznar Zubigaray se distingua également comme chroniqueur de guerre.

Mots-clés : Manuel Aznar Zubigaray. Journaliste. Histoire de la presse. Histoire de la communication.

1. SARRERA: METODOLOGIA

Manuel Aznar Zubigaray XX. mendeko kazetari espainiarren artean ezezagunenetariko bat da. Bere ibilbide profesionala ez ezik –eta bere lan idatziaren kalitate ukiezina ez ezik– bestelako arrazoiengatik ere ospetsua da Nafarroan jaiotako gizon hau. Behintzat, bi dira arrazoiak. Bata, bere aldaketa ideologiko askorengatik, bere gaztaroan tradizionalista izateagatik frankista izatera pasatu baitzen, bien artean abertzalea eta liberala izanik. Gaurko ikuspuntutik, harrigarria baita dudarik gabe hain pentsamolde aldakorra erakustea. Bigarren arrazoa –askoz koiunturalagoa, bestalde– bere biloba bat Espainiako gobernuaren presidentea izatera iritsi baitzen, alderdi espainiar kontserbadore edo eskuindarraren buru gisa: José María Aznar. Bi alderdi horiek oso liburu ezberdinek landu dituzte; alde batetik, Nafarroako Unibertsitatean defendaturiko tesi baten ondoren argitaratu zen *Manuel Aznar. Periodista y diplomático* liburuan Jesús Tanco Lergak Manuel Aznar Zubigarayren lan eta bizitza aztertu zituen; bestalde, Iñaki Anasagasti eta Josu Erkoreka EAJren Madrilgo diputatuek bere iragan nazionalista gogoratzen zuen liburu bat atera zutelako (*Dos familias vascas: Areilza-Aznar*. Madril: Foca, 2003).

Gure asmoa ez da, ordea, Manuel Aznar Zubigaray euskal abertzaletasunaren aldekoa (eta propagandista) izan zela gogoratzea edo azpimarratzea, ezaguna baita EAJren lehen egunkaria (*Euzkadi*) 1913ean argitaratzen hasi zenetik 1918. urtea arte bere kazetarien artean onenatariko edo ezagunenetako bat izan zela. Ez da gure asmoa, bestalde, gaurko alderdi espainiar baten buruzagietako baten aitonaren iragana gogoratzea. Ordea, gure asmoa kazetari on –eta euskaldun, gero ikusiko dugun bezala– baten hasiera nolakoa zen, eta bere testuak nolakoak ziren, aztertzea.

Hitz egin dezagun pixka bat erabilitako metodologiaz. Euskal Herriko komunikabideetan idatzi duten kazetari historikoen lana ezagutzea ezinbestekoa dugula deritzogu, denetariko kazetariak. Izan ere, behintzat katalogo bat egin eta beren obren nondik norako ideologikoak, estilistikoak, gai aldetikoak eta abar sakonki ezagutzea oso garrantzitsua iruditzen zaigu, eta hori egin gabe dago. Argi dago urte askotako –eta lan-talde baten jitea– dela hori. XX. mendeko kazetari batzuekin hasi nahi genuke. Gregorio Mujika horietako bat izan liteke, eta Eusko Ikaskuntzaren bizitzan zail da aurkitzen beste kazetari, idazle edo pentsalari garrantzitsuago. Bere figura erreibindikatu behar delakoan gaude, eta gerorako utziko dugu bere obraren ikerketa. Beste bat –asko daude– Manuel Aznar Zubigaray dugu. Nafarroako Etxalar herrian jaioa, 1912an Iruñean hasi zen idazten. 1913an Bilbora etorri eta jaio berria zen *Euzkadi* egunkarian hasi zen idazten, hainbat gairi buruz, 1918 arte. Hauxe da, momentuz –gero Madrilera eta ondoren Habanara joan baitzen– interesatzen zaigun garaia. Lan honetan bere artikuluen sailkapen bat egingo dugu hizkuntza, gai eta atalen arabera, eta eduki zein formaren inguruko analisi bat ere bai. Lan hau, haatik, Euskal Herrian egindako bere obraren ikerketan sarrera bat baino ez da, bestalde. Gogora dezagun, besterik gabe, Aznar Zubigarayk –bi abizenak erabiliko ditugu, bere seme nagusia ere, urte haietan Bilbon jaioa, bide batez esanda, Manuel Aznar ere deitzen zelako, eta

kazetaria izan zen bera ere– Bilboko bere etapa hartan beste komunikabide batzuetan ere artikulua argitaratu zituen, hala nola *Hermes* aldizkarian.

Sarrera honetan pixka bat luze aritzea zilegi bekigu. Beste tradizio batzuetan –eta beste arlo batzuetan; prosopografiari dagokionez, parlamentarioen edota diputazioen kargudunen kasurako– egin den bezala, ekimen sistematiko baten beharrea gaude¹. Komunikazioaren, eta kazetaritzaren, historiari dagokionez, dezente lan egin da komunikabideen historiari buruz, Euskal Herrian, bide batez esanda, hori ere falta bazaigu ere: Euskal Herriko kazetaritzaren historia orokor bat eta, areago, historia sozial bat, komunikabideen atzean dauden gizataldeen historia: kazetariak, enpresariak, publikoa. Baina askoz gutxiago egin da lan kazetarien historiaz. Kazetari banakakoen historiaz –biografia bat ez da hagiografia bat izan behar– hainbat gauza egin dira; kazetariei buruz, kolektibo edo gizatalde gisa, askoz gutxiago.

1.1. Produkzio zientifikoaren egoera

Kazetarien hiztegien produkzioa, irizpide zientifikoez egina edo ez, eskas samarra izan da. Espainian, baino, badaude saiakera batzuk aipatzea merezi dutenak.

XIX. mendean horrelako liburu batzuk argitaratu ziren. Lan txikiago batzuk (*Galería en miniatura de los más célebres periodistas, folletistas y articulistas de Madrid y su Apéndice*, Manuel Eduardo Gorostiza y Cepedak egina, 1822; *Galería de la prensa o colección de retratos políticos de los periodistas de España, hechos al daguerrotipo*, lau kazetariren profil batzuk, Juan Pérez Calvok idatziak, 1846) agertu eta gero, 1875ean benetako saiakera bat gertatu zJuan Pérez de Guzmán y Gallo-ren *Catálogo de ilustres periodistas españoles desde el siglo XVII (1600-1875)* izeneko liburua. José Altabellak zioenez, “se trata de una simple enumeración alfabética de nombres, seguidos –en algunos casos– de la ciudad de donde son naturales” (López de Zuazo, aitzin-solasa, 1980: 4).

Hala ere, garai hartako kazetari espainiarren erroldatik abiatuta biografi hiztegi bat egiteko lehen saiakera Manuel Osorio y Bernard-en *Ensayo de un catálogo de periodistas españoles del siglo XIX* izeneko liburua izan zen, 1904an argitaratua (mende oso bat geroago, 2004an, argitara emandako faksimil bat ere badago). Letra txikiko 500 bat orrialde dituen liburu bat da, lehenago –1903-1904 urteetan– koadernotxo-sorta gisa argitaratuta, non alfabetikoki 10.000 bat kazetariren izenak eta datu nagusiak biltzen dirizen-abizenak eta lerro bakan batzuk bere ekintza nagusia(k) adierazteko (halako egunkari edo aldizkari baten idazlaria edo zuzendaria, adibidez), batzuetan pixka bat gehiago dio, hala nola non jaio zen, zeintzuk izan ziren bere

1. Horretaz aritu ginen 2007-2008 ikasturtean Pompeu Fabra Unibertsitatean egindako egonaldian. Eusko Jaurlaritzaren laguntza bati esker burutu zen egonaldi hura, MOVG/2007 deialdikoa. Denboraldi hartan landuriko ikerketa baten datu batzuk lan honetan ere erreproduzitzen ditugu.

ikasketak, karguak eta lanpostuak. Liburu honen egilearen esanetan, zera da, “una ligera enumeración de cuantos han consagrado sus esfuerzos a la labor periodísticas, con somera indicación del servicio prestado y lugares y fechas en que lo ha sido”, haren eskasia handiak izkutatzen ez dituen (gogora dezagun lagun bakar baten emaitza izan zela), horietako bat, hain zuzen ere, horrelako ekimen bat zientifikotzat har zitekeen galdakizun bat: “No son muchas”, zioen Osoriok, “ni muy dignas de crédito las fuentes de información de que me he servido”.

Ez dugu ahaztu behar, autoreak berak ere kontuan hartzen du oso, non egin zen obra hau: kazetaritzarentzat halamoduzko estatus bat eskatzen den momentuan, “necesidad social y género literario” (Osorio, 1904: VIII-X). Genero honentzat “un capítulo para las retóricas” ere eskatzen da, hau da, modu akademiko batez geroago komunikazio-fakultateetan kazetaritza-idazkuntza deituko zen diziplina tratatzea. Manuel Osoriok berak bere obrari ezarritako epaiketa oso gogorra izan zen. José Altabellak, aldiz, zera dio, “la citada obra ha sido hasta la fecha material de consulta inexcusable en los trabajos de erudición periodística [y] todos los diccionarios enciclopédicos de rango nacional, así como los repertorios bio-bibliográficos de carácter regional o provincial, se han visto obligados a aprovechar el Osorio como primera fuente imprescindible” (Altabella, López de Zuazoren aitzin-solasean, 1981: 5). Proposatzen dugun lanerako ere ezinbesteko iturria da.

Larogei urte geroago bere kontzepzioan eta bere garapenean antzeko hiztegi bat argitaratu zen XX. mendeko espainiar kazetariei buruz, Manuel Osoriorenaren jarraipena izan nahi duena. *Catálogo de periodistas españoles del siglo XX* izenekoa da, Madrilgo Unibertsitate Complutenseko irakaslea den Antonio López de Zuazo Melgar irakaslearen obra. 14.325 fitxa biltzen ditu, 1976-1980 urteen artean eginak, honako datu hauek biltzen dituen: kazetarien izen-abizenak, jaioterria, jaiotzeko data, kazetari gisa izan dituen lanpostuak eta karguak. Iturri nagusi gisa, López de Zuazok kazetaritzaren historiari buruzko liburuak, prentsaren urtekariak, entziklopediak, orduan indarrean zegoen Kazetarien Erregistro Ofiziala, memoriak elkarte profesionalen aktak eta komunikabideen urteroko lanpostuen zerrendak erabili zituen. Horretaz gain, 10.000 bat kazetariei edota beren senidekoiei kontsulta zuzenak egin zizkien.

Datu-metaketa hutsa baino gehiago izan nahi du López de Zuazoren liburuak, eta etorkizunean ere hainbat antzeko liburu argitaratzeko abiapuntua. López de Zuazo irakasleak 1980an Madrilgo Unibertsitate Complutensean bere doktorego-tesia defenditu zuen, *Bases metodológicas para la catalogación de periodistas españoles* izenburukoa. Beste iturri batzuen artean, kazetarien elkarten bazkieen zerrendak, garai frankistako Kazetarien Erregistro Ofiziala (1938an sortua) eta bestelako elkarte profesionalak erabili nahi zituen. López de Zuazok, bere *Catálogo*aren bigarren argitalpen batean, 45.000 fitxa eskaini nahi zituen, eta 2000 urtean, gutxi gora-behera, prest eduki nahi zuen. Lerro hauek idazten ditugunean, 2008an, lan hori ez da oraindik argitaratu. Bukatu gabeko lan bat bada ere (ahalegina eskerga da lagun bakar batentzat) eta 1976-1980 urteetan lanean ziharduten espainiar

kazetarien “foto geldi” bat bada ere (Osorioren liburutik hartutako beste 5.000 bat kazetariren fitxak ere eskaintzen bazituen ere, 1904tik), Antonio López de Zuazoren liburua oso erabilgarria da proposatzen ari garen lanerako.

Espanian egin den azken saiakera sistematikoa Eliseo Izquierdoren *Periodistas canarios siglos XVIII al XX: propuestas para un diccionario biográfico y de seudónimo* liburua da, 2005ean hiru liburukitan argitaratua.

Beste saiakera bat, baina ez hain sistematikoa, 1923-1924an *Anuario de la Asociación de la Prensa Diaria de Barcelonan* argitaratu zen kazetarien biografia-sorta dugu, *Vida de periodistas ilustres* izenburuaren pean. Bi liburukitan honako hauek argitaratu ziren Margall, Mañé i Flaquer, Feliu i Rodi, Milà i Fontanals, Joan Maragall, Francisco Peris Mencheta eta Luis Figuerola Anglada kazetarien biografiak.

Egin diren kazetari batzuen banan-banako biografiez gain (horietako bat Manuel Aznar Zubigarayrena, doktorego-tesi baten emaitza [Tanco Lerga, 1989, 2004]), figura zehatz horiei buruzko lanez aparte garai bateko kazetaritaldeei buruzkoak aipatu behar ditugu: esate baterako, Enrique Aguinagaren lanak, Errestaurazioko kazetari madrildarrei buruzkoa (Aguinaga, 1996), 1987an ahaztutako kazetari eta Gerra Zibileko kazetariei buruzkoak, biak Banco Exterior-ek argitaratuak, zentsura pairatu zuten kazetari katalanei buruzkoa (Bañeres, 1999), 1978ko Konstituzioaren jaiotzaz informatu zuten kazetariei buruzko liburua (Menéndez eta Fernández, 2004) edota Valladolideko kazetariei buruzkoa (Berzal de la Rosa, 2006).

Euskal Herriari dagokionez, oso gutxi egin da, horregatik egitasmo honi ekiteko beharra. Zerbait egin da, hala ere, euskarazko kazetaritzari buruz, batik bat, hala nola kazetari batzuen obra biltzen duten liburuetan agertzen diren aitzin-solasak eta ikerketak, oso ezberdinak, beste alde batetik, luzerari, asmo zientifikoari edo egiturari dagokienez. Aipa ditzagun Jean Hiriart-Urruty, Juan Bautista Bilbao *Batxi*, Jean Etchepare, Basile Joannateguy, Evaristo Bustinza *Kirikiño*, Esteban Urkiaga *Lauaxeta*, José María Agirre *Lizardi*, Piarres Lafitte, Pablo Fermín Irigaray *Larreko*, edota Enrike Zubiri Manezaundi kazetarien obrari buruzko liburuak, baita Xipri Arbelbidek Jean Pierre Goytinori buruz egindakoa edota Josemari Vélez de Mendizabalek Jokin Zaitegiren gainean idatzitakoa (ikus bibliografia). Merezki du aipatzea, bestalde, Eusko Jaurlearitzaren Hizkuntz Politikarako Idazkariak “Bidegileak” bildumaren barruan argitaratzen dituen liburu laburrak, batik bat Gregorio Mujika, Jean Hiriart-Urruty, Bittor Garitaonaindia eta Manuel Ziarsolo kazetariei buruzkoak, eta beren aldizkariei buruzkoak ere: *Euskal Esnalea*, *Eskualduna*, *Argia* eta *Eguna* (Garmendia, 1998; Arbelbide, 1998; Díaz Noci, 1998; Agirreazkuenaga, 1998). Bilduma haren barruan beste biografia batzuk badaude, euskal kulturaren figura batzuk, beste arlo batzuez gain kazetaritza ere landu zutenak.

Ziur aski gaur egun proposatzen dugun bezalako kazetarien hiztegi bat burutzeko orduan eredurik onena 1999an Jean Sgard irakaslearen

zuzendaritzaren pean argitaratutako *Dictionnaire des Journalistes* (1600-1789) dugu. Era berean, garai berdineko *Dictionnaire des Journaux* (1600-1789) liburuaren osagarria da. Horixe da, hain zuzen ere, guk ere egin nahi genukeena eta proiektu honetan proposatzen duguna: aldizkarien hiztegi bat eta, aldi berean, beraietan garai berean idatzi zuten kazetarien biografi hiztegi bat. Horrelako lan sistematikoaz baliatuta proposatu dezakegu kazetari zehatz batzuen lan osoaren ustiaketa eta edizio kritikoa.

Dictionnaire des Journalistes (1600-1789) liburua Jean Sgard-ek zuzendu zuen aurreko lan batean oinarritzen da, Presses Universitaires de Grenoblek 1976an argitaratu zuena. Behin betiko edizioa lehen aipatu duguna da, 1999koa. Azken honek 2.000 biografia ditu, XVII. eta XVIII. mendeetan frantsesez idazten zuten kazetarienak. Biografia bakoitza zortzi epigrafe jarraituz azaltzen da: egoera zibila, heziketa, lanbideko ekimenak, egoera ekonomikoa, iritziak, kazetaritzan egindako ibilbidea, argitalpenak eta bibliografia. Beste biografi hiztegi kolektibo askoren egitura berdintsua da, esate baterako, Agirreazkuenaga eta Urquijo irakasleen taldeak Euskal Herriko diputazioen karguei buruzkoak edota Bilboko alkateei buruzkoak. Roger Chartier historialari ospetsuak eskatu du, Sgard-en *Dictionnaireari* buruz argitaratu duen erreseina batean, bertsio elektronikoa batean gehitzea, eguneratzeko askoz errazagoa da-eta bide hau. Erabat ados gaude proposamen honekin.

Badago beste hiztegi bat, akademikoek eginga baina ez hain sistematikoa, interesgarria bada ere, zalantzarik gabe. *Imprensa brasileira. Personagens que fizeram história* obraren bi liburukiak dira, José Marques de Melo irakasleak antolatutak. “Alfredo de Carvalho” izeneko sarearen ekimena da, 2000tik 2008 arte kazetaritza brasildarraren bigarren mendeurrenaren ospakizunak antolatzen ari dena. *Imprensa* aldizkariak zenbaki bakoitzean esparru bat laga zien irakasle batzuek nahi zuten brasildar kazetari historikoari buruz biografia labur bat egin zezaten. Hori dela-eta, 36 kazetariri buruzko biografiak idatzi eta argitaratu ziren aldizkarian, lehenago, eta liburu gisa, gero.

1.2. Biografia zientzi genero gisa. Prosopografia²

Biografia zientzi genero gisa eta, zehazki, historiografikoa, beste biografia-mota batzuetatik aldentzen da, adibidez, nobelatuetatik (Maurois, 1928), arrazoi batzuetatik. Lehena: gizakien bizitza-ibilbide eta gorabeherak ezagutzeak gizataldeen portaera ulertzen laguntzen du. Haatik, prosopografia horrela definitu daiteke: “Gizatalde jakin batzuei buruzko biografia-sorta sistematikoak burutzea”. Prosopografia, berez, biografia kolektiboak egiteko teknika bat da, biografiatutako lagun guztientzat patroi batzuk jarraituz, 1930. urtearen inguruan hasi zena L. Namier lanekin, eta *Prosopographie des élites françaises* (1980) bezalako obrekin jarraitu dena.

2. Mikel Urquijo Goitia eta Joseba Agirreazkuenaga Zigorraga irakasleei eman diguten gai honi buruzko informazioa eskertu nahi diet.

Ikergai honen klasikoetako batek, J. E. Nealek, dioenez, "I state the obvious when I say that we cannot fully understand the nature and functioning of any human group without knowing about the individuals who compose it" (Neale, 1951: 196). Alde batetik, oso genero irakurria da; Estatu Batuetako Kongresuaren Bibliotekaren arabera, biografi liburuak kontsumituenak dira.

Biografiak, historiografiaren genero moduan, badute bi mendetako tradizio bat. Ezaugarri zientifiko hauek dituen lehen obra *The Biographia Britannica, or the Lives of the most Eminent persons who have flourished in Great Britain and Ireland from the Earliest Ages down to the Present Times (1747-1766)* da. XIX. mendean ere, biografia kolektibo nazionalenganako interesa piztu zen, eta ordudanik bi tradizio handi bereizten hasi ziren, honelako obren merkatuan nagusituko zirenak: Europa kontinentaleko eredu eta anglosaxoia. Lehenaren bultzada eta arnasa gobernu-erakundeetatik etorri zen, erakuntza nazionalako prozesuan eredu garrantzatsua hartzen ziren lagun talde batzuen ibilbide publikoa deskribatzea garrantzitsua zelakoan. Eredu hau jarraitu da, batik bat, Suedian, Holandan, Austrian, Alemanian, Belgikan, Frantzian, Dinamarkan, Noruegan, Luxenburgon, Italian eta Espainian. Eredu anglosaxoia, aldiz, gehiago fidatzen da partikularren edo akademien zereginaz. Tradizio honen lehen obra *The Dictionary of National Biography* (Londres, 1885-1901) da. Bi eredu hauek, bestalde, erabat bateragarriak dira, zer esanik ez.

Ikuspuntu nazional batetik egindako hiztegiek, hala eta guztiz ere, badiutze arazo konpogaitz batzuk: hasierako data erabakitzea, nazio edo lurralde hori garai historiko guztietan ondo mugatu eta identifikatutako entitate politiko-administratibo bat izan denentz eta, batez ere, arazo nagusia da biografia-mota hauek inoiz ez direla bukatzen. Azken arazo hau etengabe liburu berriak argitaratzen edo, askoz azkarragoa dena, biografia berriak interneten argitaratuz. Horrelaxe, bestalde, eginda dauden biografiei datu berriak gehitu edo zuzendu dakizkieke.

Hauxe da, hain zuzen ere, gure proposamenaren beste arrazoi bat, hiztegiak bai inprimatuak, bai elektronikoak (internetekoak) izatea.

Beste biografi hiztegi-mota bat zera da, lagun-talde zehatz bati buruz ari dena. Urujio irakasleak dioenez, "gai edo pertsonaje-talde bat ikertzeko tresnak dira, osagarri objektibagarri batzuek mugatua". Kategoria honen barruan sartuko litzateke, argi eta garbi, gure proposamena, *Euskal Herriko kazetarien biografi hiztegia*.

Biografia zientifiko hauei buruzko interesa berriz ere piztu da azken hogeit urteetan, bai nazioarteko arlo zientifikoan (Backscheider, 1999: XIII), bai Espainian ere (Cartaña; Devesa, 2007). Benetan zientifikoak izan daitezten, Mikel Urquijo irakasleak dioenez (Urquijo, 2007), biografiak bi ezaugarri bete behar dituzte:

1) Biografiak lehen eskuko informazioaz egin behar dira, artxiboetan arakaturik, alde zuzenetik argitaratutako testu batzuk bakarrik erabili gabe.

2) Erabilitako iturrian biografia bakoitzean aipatu behar dira, ekintza zientifikoaren ohiko arauak jarraituz.

Espanian, eta Euskal Herrian (Mikel Urquijo eta Joseba Agirreazkuenaga irakasleek gidatutako ikerkuntza-taldea honen erakusgarria da), teknika eta korronte historiografiko honek etekin nabariak lortu ditu.

Giro akademikoan gehien erabiltzen den hiztegi biografikoen sailkapena K. Thomas-ena da (Thomas, 2005). Ikerlari honek hiztegi biografiak hiru kategoriatan banatzen ditu:

- 1) Hiztegi biografiko unibertsalak.
- 2) Ingurune geografiko zehatz bateko hiztegi biografikoak.
- 3) Taldeko hiztegi biografikoak

Gaur egun oso ezagunak dira taldeei buruzko hiztegi biografiak, batez ere argitalpen anglosaxoien merkatuan. *Companion* sortak, adibidez, holakoxeak dirá (adibidez, garai bateko idazle edo musikalariei buruzkoak). Onenetako bat *European Culture. A Contemporary Companion* izenekoa. Lan honetan Europako kulturaren izenik errepresentagarrien biografia egiten europar cultura bera ere zertan den argitzen saiatzen da.

Beste hiztegi batzuk, bestalde, langileen gizataldeaz aritu dira. Batzuk baino ez aipatzearren, mota honetakoak ditugu *Diccionari biogràfic del moviment obrer als Països Catalans* eta *Mujeres en la historia de España*. Metodologiagatik, eta Euskal Herriko ardura politikoa eduki zuten pertsonen biografia izateagatik, merezi du aipatzea Euskal Herriko parlamentarien hiztegiak (1993, 2007), Bizkaikoak (1995) eta Arabakoak (2004), Joseba Agirreazkuenaga eta Mikel Urquijoren taldeak egindakoak.

Oraingoan proposatzen dugun ikerketan, berez, talde bati buruzko hiztegi biografiko bat da. Beste alde batetik, esan zitekeen ingurune geografiko bateko hiztegi biografiko bat ere izan zitekeela (Euskal Herrikoa), baina honek badu aldeak eta desabantailak. Desabantaila nagusia, jakina, gure ikerketa gaur egun Euskal Herriko Autonomi Erkidegoan jaioak izan edo ez, bertan lan egin zutenak, beti edo denboraldi batzuetan kontuan hartzea. Azken hori ere argitu beharreko galdera bat, eta ikerketa Euskal Herrian egindako lanera mugatu behar dugun edo –logikoagoa iruditzen zaigu– kanpoan egindako karrera osoa, Euskal Herrikan kanpoko komunikabideetan, hartuko genukeen. Irizpide geografikoa beste ingurune administratibo batzuetara ere zabaldu daiteke, hala nola Nafarroako Foru Erkidegora edo Frantziako Pyrénées Atlantiques-eko euskal lurraldeetara, baina horrek bestela arazo batzuetara eramango ginduzke (bigarren kasuan, adibidez, lan-ekintza elebiduna, frantsesez ere bai, ikertutako kazetari askok eta askok eraman zutena), gaurko honetan alde batera utziko ditugunak.

Hizkuntza komunitatearen kontzeptua, ikerketa honi dagokionez, askoz erabilgarriagoa da. Kontzeptu hori 1920ko hamarkadako historiografia alemanetik dator (*Sprachgemeinschaft*), eta horrela definitzen da: “Gizatalde

bat non hizkuntza bat edo hizkuntz barietata bat ulertzen eta erabiltzen den”, eta beste batzuetan “interpretazio-komunitate” izenez ezaguna da (Burke, 2006: 11). Oso kontzeptu erabilgarria da, baina arazoak ere baditu. Peter Burkek berak ere gogoratzen duenez, batzuetan “kultura” edo “nortasun” kontzeptuak bezain mugagabea izan daiteke. Beste alde batetik, abantailak ere baditu: nagusia –Peter Burkerekin jarraitzen dugu–, “benetako komunitateak kaotikoak badira, komunitate idealak (‘komunitate asmatuak’, Benedict Anderson-en hitzak erabiliz) oso muga zehatzak dituzte”; desabantaila nagusia, bestalde, “homogeneitate bat, mugapen bat eta adostasun bat izango balitu bezala aurkezten dela, gero ere, bertako ikerketa bat burutzen denean, aurkitzen ez direnak” (Burke, 2006: 12). Azken hau gertatzen da muga zehatzak ez dituzten hizkuntza komunitateetan, askoz gutxiago gertatzen dena euskararen kasuan, bere inguruko hizkuntzekin konparatuta hain ezberdina delako. Euskararen kasuan, hizkuntz komunitate batez hitz egitearen zailtasunak hiru arrazoietatik letozke:

1) Komunitate estatal ezberdinetan jaio edo bizi ziren hizlari edo idazle (kazetari) batzuek aritzea: Espainia, Frantzia, baina bestelakoak ere bai, Estatu Batuetan kasu; horrek oso kazetaritza-tradizio ezberdinetan lan egitea esan nahi du. 1890eko hamarkadan, esate baterako, euskaraz egindako kazetaritza-ekoizpena Kalifornian, Hego Euskal Herrian edo Ipar Euskal Herrian oso ezberdina ze, oso ezaugarri ezberdinak zituen.

2) Garai historiko batzuetan oso euskalki ezberdinen hizlari eta idazleak izatea. Hizkuntza komunitate baten parte izatea oso ezberdina zeuskaldunak ziren, baina baita euskalki bateko hizlariak ere bai. Gauzak horrela, gogoratu behar da euskal aldizkarien ortografia batzeko lehen ahaleginak, Hendaian 1901ean, ez zirela arrakastatsuak; orduan, Ipar Euskal Herriko kazetariak bakarrik lortu zuten helburua, baina ez Hegokoek, non Sabino Arana Goiriren eta bere jarraitzaileen ideia linguistikoek zaila egin zuten. Gogora dezagun, azkenik, euskara batua 1968an eratzen hasi zela, eta gaur egun bere onarpen-maila oso altua bada ere, euskal kazetaritza bestelako barietate batzuen erabilera ere oso bizirik dagoela, euskalkiak eta tokian tokiko subeuskalkiak ere, neurri ezberdinean eta oso forma diferenteak hartuz. Eredu horien erabilera historikoari buruz, ikus Díaz Noci, 1994 eta 2002.

3) Beste gauza bat kontuan hartu behar da gure ustez: oso gutxitan erabili dutela kazetari euskaldunek euskara bakarrik; gehienetan, erdara bat ere erabili izan dute. Horregatik, erabiltzen ari garen terminologiarekin jarraitzearen, Peter Burkerena, ‘nortasun ekintza’ batzuk egiten dituzte, dauden egoera ezberdinen arabera” (Burke, 2006: 13), eta haren ondorioak, kasu batzuetan, egoera diglosikoetara irits daiteke, neurri batean zein bestean. Horren froga da ezizen ezberdinen erabilera, segun zein den erabilitako hizkuntza, baina segun zein den komunikabidea edo gaia ere bai.

Biografiatu beharreko kazetarien zerrendan, hona hemen gure proposamena, bere lanbidea Euskal Herrian arrazoi soziala dute edo zuten

komunikabideetan egin dutena sartu beharko genituzke, berdin da zein den bere jaioterria edo erresidentzia. Kazetari euskaldunen kasuan (esan bezala, proposatutako fase bakoitzean azpitalde bat izango litzateke), euskaraz egindako argitalpenak Amerika Latinoan (emigrazio edo erbesteratze arrazoiengatik) oso garrantzitsuak izan dira, eta horregatik “hizkuntza komunitate” kontzeptua erabiltzea komeni zaigu. Efektu akademikoetan, “Euskal Herria” hitza esanahi honekin hartuko genuke euskararen herria, hau da, euskaraz hitz egiten duten lagun-multzoa, beraz lurraldetasun baino gehiago kontzeptu pertsonal bat. Horixe egin genuen, esate baterako, gure doktorego-tesian (*Euskarazko prentsa XX. mendean, 1919-1937*), euskaraz egindako kazetaritza-ekintzaren ikuspegi ahalik eta orokorrena emateko nahian, Araban, Gipuzkoan, Bizkaian, Nafarroan, Laburdin, Nafarroa Beherean eta Zuberoan argitaratu ziren aldizkarietan, eta Parisen, Berlinen, Kalifornian edo Mexikon, esate baterako, argitaratuetan ere bai.

Lehen zailtasunetako bat, proposatzen dugun ikerketa hau egiterakoan, biografiatu beharreko kazetarien zerrenda hori osatzea izango litzateke, beraz. Horregatik, hiztegi biografikoek antzeko beste iturri batzuk ere erabiltzen dituzte, esan nahi dugu, hiztegiak eta katalogoak. Euskal Herriko kazetaritzaren kasuan, eta zehazki euskarazko kazetaritzaren kasuan, lan historiografikoek eta entziklopediek emango ligukete lehen izen-zerrenda hori.

Horretarako, hiru atal nagusi landu behar ditugu:

1. Euskal Herriko kazetari historiko ospetsuen kazetari-lanen obraren katalogazio, hustuketa eta analisiaren oinarri metodologikoak finkatzea, hurrengo urteetan hainbat kazetariaren obra sistematikoki aztertzeko.
2. Hainbat komunikabide –batik bat, egunkari- historikoren testuinguruan jartzea.
3. Horregatik, *Euzkadi* egunkariaren lehen faseko kazetari bat hautatu dugu, gero ere, hainbat arrazoiengatik, oso garrantzitsua izango zena: Manuel Aznar Zubigaray.
4. Garai hartako pentsamoldeak eta beren isla kazetaritzan aztertuko dugu.

Hain zuzen ere, horixe da Manuel Aznar Zubigarayen *Euzkadin* argitaratutako obrarekin egiten saiatuko duguna.

Alde batetik, ikertutako aldizkariaren (kasu honetan, *Euzkadiren*) fitxaren ezaugarriak kontuan izango ditugu. Esan bezala, hiztegi kolektibo zientifiko batek biografiaturiko lagun guztiei galdera berdinak egin behar dizkie produktu koherente eta homogeen bat lortu nahi izanez gero. Fitxa-tipo bat erabiliz lortzen da. Aldizkariaren hiztegirako proposatzen duguna (Díaz Nociren eta Muxikaren katalogoetan berdina aipatzen delako, Jacques Kayser-en fitxan oinarritua), alde batetik katalogo horietan ezarritako irizpideak erabiltzea da, eta fitxa horiei aldizkari bakoitzaren eboluzioaren adierazpen bat gehituz genieke: argitalpen-estrategiak, aldizkatasuna, tamaina, diseinua, irudien

erabilera, estilo-liburuak erabiltzen ote ziren, euskararen barietateen erabilera, idazle eta kazetarien presentzia, pentsamoldea, alderdi politiko, sindikatu edo elkarteekiko lotura eta, azkenik, baltzu-mota, erregimen fiskala eta ondareak.

Fitxa, beraz, honako hau da:

1. Erregistro-zenbakia
2. Izenburua eta izenburuarekin batera doazen iradokizunak
3. ISSN, baldin badauka (aldizkari modernoek)
4. Argitaratze-lekua(k)
5. Argitaldaria(k)
6. Baltzu edo elkarte-mota
7. Posta-helbidea
8. Aldizkatasuna
9. Agertzeko eguna eta unea (goizekoa, arratsaldekoa)
10. Hasierako urtea
11. Bukaerako urtea
12. Argitalpen-kopurua
13. Hedapena
14. Ale-kopurua edo irakurketa-indizea, iturria aipatuz
15. Ordainketa-bidezkoa (eta salneurria) / Dohainikoa
16. Komunikabide-mota: inprimatua (aldizkaria, boletina, komikia), irratia, telebista, internet.
17. Neurriak
18. Orrialde-kopurua
19. Argitaratzailea(k)
20. Inprimatzailea(k)
21. Zuzendaria(k)
22. Komunikabideak izan zituen kazetariak
23. Edukin-tipologia: informazio orokorra edo espezializatua (kulturala, politikoa, ekonomikoa, eta abar)
24. Erabilitako hizkuntza(k)
25. Hizkuntza bakoitzaren portzentaia
26. Hizkuntza barietatea (euskararen kasuan)
27. Osagarri grafikoen presentzia: marrazkiak, karikaturak, argazkiak, infografiak
28. Pentsamoldea(k)
29. Alderdi politikoezekiko lotura
30. Sindikatuekiko lotura
31. Bestelako elkarteekiko lotura: kulturalak, kirolekoak, laboralak, eta abar.
32. Debekuak, bahiketak, zentsura, pairatutako prozesu judizialak.
33. Ondarea eta erregimen fiskala
34. Enpresa argitaldariaren parte hartzea bestelako talde edo komunikabideetan
35. Enpresa argitaldariaren parte hartzea beste negozio batzuetan
36. Bildumak non daude
37. Bibliografia

38. Erabilitako iturriak

Gai hauetan inportanteenetariko bat 10. a da, zer esanik ez: biografia-tutako lagunak idatzi eta argitaratu zituen prentsa-artikuluak. Datu-base honetan artikulu horien izenburua, testua (edo argazkia edo marrazkia: kazetaritzat hartuko dugu gaurkotasunezko informazioa eskaintzen duen laguna, berdin zaigu erabiltzen zuen lengoaia edo teknika) non argitaratu zen (aldizkaria), data eta orrialde-kopurua. Gai horiek, gehi beste sail batek, artikuluen, albistearen, erreportajearen, testua edo argazkia, marrazkiaren, karikaturaren irudia jasoko zuena, kazetarien datu-basea osatuko lukete. Esan nahi da, behintzat merezi badu kazetari batzuen obra osoa argitaratzea eta editatzea, formatu inprimatuan zein digitalizatuan, proiektu honen beste sail batean ikusiko dugun bezala. Kazetaritza-lanen fitxa, beraz, honako hau izango litzateke:

1. Kazetaritza-lanaren izenburua
2. Autorea(k) [benetako izen-abizenak]
3. Kazetaritza-lan horretan erabilitako ezizena
4. Komunikabidea
5. Data
6. Orrialdeak
7. Erabilitako hizkuntza
8. Euskara bada, euskalkia

Behin hori eginda, kazetari bakoitzaren (kasu honetan, Manuel Aznar Zubigaray) testuak azertu daitezke.

Badago beste alderdi bat, interesatzen zaiguna, bai irakaskuntzarako, bai ikerketarako, kasu honetan eta beste kazetari batzuen kasuan: kazetari zehatzei buruzko webguneak eratzea. Ereduak bi dira: Venezuelako Andrés Bello Unibertsitatekoa, eta Bartzelonako Pompeu Fabra Unibertsitateko Manuel Vázquez Montalbán idazle eta kazetariari buruzkoa³. Azken hau Jaume Guillamet katedradunaren eskutik sortu da, bere ikasgaiaren ikasleen laguntzarekin egin da. Vázquez Montalbán-en kazetaritza-testu guztien erreferentzia, biografia bat, eta hari buruzko elkarrizketa batzuk eskaintzen dira. Gerora ere eredu hau kontuan hartzekoa delakoan gaude, eta horregatik Manuel Aznar Zubigarayk *Euzkadin* argitaratu zituen artikuluak digitalizatu ditugu, aztertzeko eta gero katalogatzeko eta argitaratzeko.

Ekimen hau, izan ere, halako proba bat bailitzan har daiteke; pertsona bati buruzko ondorioak ez ezik, landutako metodoak lantzea ere izan dugu ikerketa honen helburu.

3. <http://www.upf.edu/depeca/depeca/mvm/index3.htm>

2. EUZKADI

Has gaitezen pixka bat argitzen zer izan zen *Euzkadi*, eta zein izan zen Manuel Aznar Zubigaray bere jaiotzan eta bere garapenean izan zuen zeregina. Sabino Arana Goirik Euzko Alderdi Jeltzalea sortu ondoren, bozemale batzuk ere sortu zituen XIX. eta XX. mendeetako uztartean (Díaz Noci, 1995), *Baseñitaña* eta *Bizkaitaña*. Ez ziren egunkariak. Haien ondoren sortu ziren *Nafartaña*, *Gipuzkoaña* eta *Arabaña* ere ez ziren egunkariak. Estrategia erabat aldatu zen xx. mendean eta, herrialde bakoitzean aldizkari bana argitaratzearen ordez (edo haiekin batera argitaratuz) egunkari bat kaleratzea erabaki zuten. Dirudienez, erabaki haren eta beste askoren atzean Engrazio Arantzadi *Kizkitza* bazegoen. Iturri gehienek (Granja, Díaz Noci, Tanco Lerga) halaxe esaten dute: 1913an Bilboko egunkari abertzalearen lehenengo alea kaleratu zenetik Gerra Zibilarekin batera 1937an desagertu arte, haren sostengua izan zen, ez beti –agerian behintzat– haren zuzendaria⁴. *Euzkadi*, Euzko [sic] Alderdi Jeltzalearen beste aldizkari guztiak eta geroko gehienak bezalaxe gaztelaniaz idatzia zen batik bat, *Euzko* [sic] atal bat izaten bazuten ere. *Euzkadik* ere halakoxea izan zuen, Resurrección María de Azkuerekin trebatutako euskaltzale eta kazetari baten zuzendaritza pean (Díaz Noci, 1995; Kintana, 2002): Evaristo Bustintza *Kirikiñok* zuzendu zuen hil arte (1927), gero Nikolas Ormaetxea *Orixe*, Esteban Urkiaga *Lauaxeta* eta Tomas Agirre *Barrenso* izan ziren kudeatzaileak.

Euzkadi informazio orokorreko egunkaria izan zen, aurreko aldizkari jeltzaleak ez bezala. Denetarik informatzen zupolitikaz, erlijioz, gizarteaz, kirolaz ere. Hori lortu ahal izateko, Aranzadik –1873an Donostian jaioa, hasieran tradizionalista, beti katolikoa, Sabino Aranaren aldizkarietan idatzi zuena– talde bat bildu zuAnacleto Orueta, Luis Eleizalde (euskaltzalea bera ere, jeltzalea eta *Arabaña*en arduraduna), *Kirikiño* euskarazko testuak eta atala gidatzeko, eta gazte nafar bat: Manuel Aznar Zubigaray. Etxalarren jaioa 1893an, bera ere tradizionalista izan zen jeltzalea izan aurretik, eta katolikoa beti, katoliko sutsua. Eta, gero ikusiko dugun bezala, euskalduna, eta euskaldun iaioa ere (urte haietan behintzat). Hogei urte baino ez zituen Bilbora iritsi eta 1913ko otsailean *Euzkadi* lehen aldiz argitaratu zenean.

Denetarik idatzi zuen, eta zuzendaritzan ere lagundu zuen Aznarrek bertan egon zen urteetan. *Euzkadin* zegoenean soldadutza egin, bere lehen emaztea ezagutu, lehen semea eduki eta kazetari bihurtu zen Manuel Aznar. Antzerkilan bat ere idatzi zuen (gaur egun galdua dena, egunkariaren orrialdeetan iragarria eta goraiatua), politikan eta hiriko bizitza kulturallean ere parte hartu zuen. Mendearen bigarren hamarkadan, baino, Madrila joan zen Nicolás de Urgoitiaren kazetari-egitasmo batean parte hartzera, *El Sol* egunkaria. Bere bizitza luzearen lerro nagusiak ezagun samarrak dira: Kuban

4. Tanco Lergak (2004: 52) jasotzen zuen Aznarren aitoren bat, 1919an egina, “A mí me llamaron a Bilbao para fundarlo y dirigirlo [*Euzkadi*], acompañado de otros muchachos, de los cuales el único que había escrito en periódicos era yo”, Egi osoa ez dena, Aranzadik aspalditik egunkarietan idatzen baitzuen.

ere beste egunkari bat bihurtu zuen, *El Liberal*, Espainiara itzultzean bere ideientzako gerizpea beste aldizkari eta pentsamolde batzuetan aurkitu zuen, Gerra Zibilean Francoren aldekoa izan zen, *La Vanguardia Española* zuzendu eta diplomatikoa izan zen. Bilbon izandako bere semea, Imanol, Manuel bihurtuta kazetari ere izan zen eta Efe agentzia zuzendu zuen. Saga familiarren hirugarrena, Manuel Aznar Zubigarayren biloba eta Manuel Aznar Acedoren semea, José María, Espainiako presidentea izan zen mendearen bukaeran.

Azter ditzagun, baina, Manuel Aznar Zubigarayren testuak, eta bertan agertu zituen gaiak eta pentsaerak, *Euzkadi* egunkariakoak⁵. Denetariokoak izan ziren, bere izena edo, gehienetan, hainbat goitizen erabiliz (garaiko ohi-tura zen, bestalde; hain lantalde txikietan gizon baino izen gehiago zeuden). Generoak, ordea, ez ziren horrenbeste. Batik bat, Aznar Zubigarayk bat baino ez zuen erabili, kronika. Gaiak, ordea, lau taldetan bana ditzakegu: kirola, erlijioa, politika eta gerra (Lehen Mundu Gerraren kronista ospetusa izan zen). Bosgarren bat gehi genezake, labur-labur landu bazuen ere: euskara, bere ama hizkuntza, pare bat testu argitaratu baitzituen oso euskara txukunean

5. Ez ditugu kontuan hartuko Bilbon bizi zenean beste aldizkarietan argitaratutakoak, oso interesgarriak badira ere: *Juventud Vasca* edo, batez ere, *Hermes* aldizkarietan.

Euzkadi egunkariaren lehen zenbakia, 1913ko otsailak 13

Kirola

Euzkadi egunkariaren lehen zenbakian (1913ko otsailaren 13koa) kirolari buruzko atala agertu zen lehen aldiz ere bai. Gaztelaniaz idatzia zen, esparru aldakorra betetzen zuen azken orrialdeetan, zutabe batetik orrialde osora

batzuetan. “El cronista” –Manuel Aznar Zubigaray bera?– delako batek atala nolakoa izan zen adierazten zuen. Atala honetan hasi zen Aznar bere goitiz inospetsuena erabiltzen: *Imanol*, izan ere bere izena Sabino Arana Goiriren arauetara moldatua⁶. Ez zen kirol atalean agertzen zen sinadura bakarra: *Irrintxi* delako batekin, batik bat, konpartitzen zuen lana. Pilotaz eta futbolaz idazten zuten, batez ere. Oso kirol ezberdinak, sozialki eta politikoki ere oso ezberdinak. Bata, indibiduala, herrietan oso errotua, erlijio-gizonek txit errespetatua, aspaldikoa, *tradizionala* nolabait. Bestea taldekakoa (Bilboko Athletic-ek jasotzen zuen arreta *Euzkadiren* orrialdeetan, ez Euskal Herriko beste taldeek), inportatua, hirietan nagusi, eliztarrek gorrotatua, moderno. Nolabait, alderdi jeltzalearen bi arima erakusten zen arlo horretan ere bai (Díaz Noci, 2002). Beste kirol batzuez ere informatu zuten *Irrintxi* eta *Imanol*ek: orduan boladan zeuden *yachting boxing* eta borroka greziar-erromatarra, esate baterako, edo rugbyaz. *Kanene* delako batek laguntzen zuen astiro. Bilboko futbol-taldea, gogora dezagun, EAJren garaikidea da, eta historian zehar alderdi honek, edo bere gizonak (eta emakumeren batek) zuzendu dute: garai hartan, Sota ontzigileek. San Mamés futbol-zelaia erakitzeaz zegoen.

Atala laster garatu zen. Martxorako ez zen batere arraroa (behintzat, astean behin) orrialde oso bat eskaintzea, marrazkiak eta guzti. Informazioaren zentroan, futbola eta Athletic. Madrilgo informazioak (eta nazioartekoak, batzuetan) eskaintzen ziren. Hor atzean, ideologia oso bat, sozializazioari buruzko pentsamolde oso bat, Ingalaterratik Sotatarrek ekarria: amateur eta profesionalak bereizten ziren. Belaustegi goitua bezalako jokalariek batek –abertzalea, amateurra, patrizioa, euskalduna eta euskaltzalea– gizatalde hiritar, burges eta landuaren ordezkaria, Euzko Alderdi Jeltzalearen paradigma (gero ANVra joan zen *Belauste*). *Pichichi* bezalako jokalariek, bestalde, gizatalde baxuago baten ordezkariak dira, pilota baten atzetik joatearen –eta espektakulu bat ematearen– truke kobratzen zutenak. Langilearen paradigma: gol gehien sartzen zuen jokalaria.

Haien erdian, Acedo bezalako jokalaria bat. Familia onekoa, baina ez euskalduna, profesionala, bi mundu horien artean zegoen. Haren arrebarekin ezkondu zen, 1915ean, lesionatuta zegoenean bere etxera elkarrizketa bat egitera joan zitzaion kazetari gaztea: Manuel Aznar Zubigaray.

*Imanol*en lehen kirol-kronika –*Imanol* sinatzen zuen kirol-atalean– 1913ko apirilaren 28koa dugu: Kopako partidu bat Real Sociedad eta Bilboko Club Deportivoaren artean. Aznarrek lerroak behar ditu, eta aurkitu ezin: “Apremios de espacio nos impiden ser todo lo extensos que quisiéramos”. Partida, preludio bat besterik ez, “¡tantas ganas como de hay de verlo jugar [Real Sociedad] contra el Athletic!”.

6. 1913ko apirilaren 22an “Milonao” delako batek sinatutako artikulu bat agertu zen *Euzkadin*, “Vida local” atalean. Baliteke *Imanol*en metatesi bat izatea.

VIDA DEPORTIVA

Un "back,, de bombo y platillos

PARA DON LUIS DE SOLAUN

En esta serie de caricaturas y bocetos, como los llama mi amigo IRRINTZI, se he tomado hoy, lector sportivo, con el primero de los *Lobos* que juegan en pista en el Athletic. Mañana te contará IRRINTZI cosas del segundo Luis, que á una cosa de que hoy te caricaturizo forman la pareja de backs que son capaces de tener en jaque á media humanidad foot-balicista.

Don Luis de Solaun é Igartua tiene en su vida, fuera del foot-ball, cosas de un encanto indecible.

Como foot-ballista lo conoces tú mejor que yo, lector de los shoots. Esas patadas monumentales, que ponen el pánico en el delantero que quería prepararse para shootar; esas entradas, no tan firmes como las del otro Luis, pero más sensadas (también en el foot-ball cabe lo sensado); y ese esperar el balón con una serenidad pasmosa y digna de esculpirse en bronce, ¿quién no los ha admirado en una de las tardes gloriosas del Athletic? ¿Quién no ha visto con un gesto de pasmo ese juego rápido y nervioso, desconcertador, que ha conseguido dar glorias al Athletic, y contragar sportivamente la pierna de Solaun?

Baseko kazetari zen artean Aznar Zubigaray, ohar laburrak idazten zituen 20 urte baino ez zituen mutil nafarrak, askotan *telefonemaz* baliatuz. Noizbehinka, perfilen bat, jokalaria baten erretratua metaforaz beteriko testu batekin (“Y así marcharían mientras Ibarretxe tocaría en el acordeón una pieza guasona, y Solaun marcaba con un glorioso chin chin, el paso de marcha triunfal [...]. La música ha anidado, lector, en el alma de D. Luis de Solaun é Igartua”), karikatura batez lagundua (vide *Euzkadi*, 1913ko maiatzak 9).

Lehen urte hartan maiatzean ere beste kirol batzuez ere aritzen hasi zen; gaur harrigarri samarra bada ere, grezia-erromatarra gustatzen omen zitzaion. Hamar bat artikulu idatzi zituen 1913an; baita rugbyaz ere. Beste kirol batzuez ere aritu zen Aznar Zubigaray hurrengo urteetan, noizbehinka. 1914ko otsailean, adibidez, igerilariez eta arraunlariez idatz izuen, beti ere bere izpiritu garai-lea erakutsiz: “Podemos ser ganadores”. Hala ere, futbola zen bere kuttuna. Argi dago estrategia, eta profesionalismoa (1914ko martxoak 20), interesatzen zitzaiola, eta osagarri sentimental ere bazeukala. Esan bezala, laster ezkondu zen Athletic-en jokalaria baten arrebarekin. Aquilino Acedo aurrelariaren koinatu bihurtu zen Aznar; berari dedikatu zion testu oso bat 1914ko martxoaren 2an.

PAGINA DEPORTIVA

AQUILINO AZEDO

sumate delantero del "Athletic" que acaba de cursarse de una dislocación en la rodilla, sufrida en el campo del Deportivo a consecuencia de una mala caída.

Aquilino Azedo
En la historia deportiva
Se hacen unas pinceladas en el campamento

Las emociones de la semana

DESDE PARÍS

Las emociones de la semana

Agosto ha pasado una semana para hacer una síntesis. Los deportes han sido extraordinarios. Como en los partidos que se han disputado las emociones, pero sobre todo, que han podido sentirse de nuevo por que muchos, como Juan Pujol en los días de Casanova al jugar en un estadio, emoción y emoción y se entusiasma en una ciudad de fútbol. Como en París, y en una ciudad que vive de nuevo emoción y emoción. Como en París, y en una ciudad que vive de nuevo emoción y emoción.

DESDE MADRID

Áreas - Athletic Club

En un partido que se disputó el día 10 en el campo del Athletic, se ha jugado el partido más interesante que se haya jugado en el fútbol español. El primer tiempo fue del Athletic, pero el segundo fue del Athletic. El partido fue muy interesante y se disputó con mucha emoción.

El club de ayer en San Sebastián

Primer equipo contra Reserva

Se disputó el primer partido de la temporada en el campo del Athletic. El partido fue muy interesante y se disputó con mucha emoción.

Olimpiada Vasca

DESDE MADRID

Olimpiada Vasca

Se disputó el primer partido de la temporada en el campo del Athletic. El partido fue muy interesante y se disputó con mucha emoción.

Aznarrek bere koinatuari dedikatutako profila (Euzkadi, 1914ko martxoak 2)

Athletic-i buruzko kronikak, normalean, epiko samarrak dira (eta bate-rako, 1913ko abuztuaren 24koa, "Heroica jornada del Athletic"). Athletic-en lehenengo partdia nazioartekoen denbora da; *Irrintziketa* berak astero edo orrialde oso bat, edo orrialde bikoitza, betetzen zuten Athletic-i buruzko tes-tuekin. Acedorekin batera, egunotako heroia Cecilio Ibarretxe zen (ikus 1914ko otsailaren 9ko kronika, Athletic-ek Errealari Euskar herriko txapelketa irabazio zionean).

Testu horien egitura estandarizatu samarra zen: zupartidaren kontaketa, ele-mentu epikoekin, balorazioa eta, tarteki baten ondoren ("Comentarios") bere iritzia azaldu. Denboraldien amaiera, balantze bat, erreportaje baten ant-zerza. Eta, bihotzez (futbolari dagokionez, behintzat) bilbotarra bazen ere, bere erroko herria ere beti gogoan: ikus bestela "Foot-ballismo pamplonés ¡siem-pre adelante" izeneko testutxoak, Osasunari buruzkoa (1914ko ekainak 15).

PAGINA DEPORTIVA

Athletic Club

Le obra del Athletic

En los días de la obra del Athletic Club, se ha visto una gran actividad en el campo de fútbol. Los jugadores se preparan para las próximas temporadas, y los aficionados siguen con interés las noticias de los entrenamientos y de los partidos que se disputan.

El Athletic Club sigue trabajando duro para mejorar su nivel de juego y su defensa. Los entrenamientos son muy rigurosos, y los jugadores muestran gran dedicación y espíritu de equipo.

En los próximos días se disputarán varios partidos importantes. Los aficionados deberán estar preparados para disfrutar de unos encuentros de gran calidad y emoción.

Athletic sucesoral

El Athletic Club ha anunciado la sucesión de sus jugadores. Los nuevos fichajes refuerzan el equipo y aseguran un futuro prometedor para el club.

Los jugadores fichados han mostrado gran interés y entusiasmo por formar parte del Athletic Club. Se espera que contribuyan significativamente al éxito del equipo.

El Athletic Club sigue siendo un club con grandes aspiraciones. Los aficionados pueden estar orgullosos de la trayectoria que el club ha recorrido hasta ahora.

Desde Madrid

El campeonato de la Federación

El campeonato de la Federación de Fútbol de Madrid está en pleno desarrollo. Los equipos se enfrentan en partidos de gran intensidad y emoción.

Los aficionados madrileños están muy interesados en el desarrollo del campeonato. Los partidos se disputan en un ambiente de gran expectación.

El campeonato de la Federación de Fútbol de Madrid es una competición de gran importancia. Los equipos que participan buscan el título con mucha ilusión.

Los jugadores de los equipos participantes muestran gran nivel de juego y habilidad. Los partidos son muy interesantes y emocionantes.

El campeonato de la Federación de Fútbol de Madrid es una competición de gran importancia. Los equipos que participan buscan el título con mucha ilusión.

Los jugadores de los equipos participantes muestran gran nivel de juego y habilidad. Los partidos son muy interesantes y emocionantes.

EL TRIUNFO DE LOS EQUIPOS VASCOS

Madrid. - El triunfo de los equipos vascos en el campeonato de la Federación de Fútbol de Madrid.

¡Hoy se juega, hoy!

¡Hoy se juega, hoy! Los aficionados madrileños están muy interesados en el desarrollo del campeonato de la Federación de Fútbol de Madrid.

Los partidos se disputan en un ambiente de gran expectación. Los jugadores muestran gran nivel de juego y habilidad.

El campeonato de la Federación de Fútbol de Madrid es una competición de gran importancia. Los equipos que participan buscan el título con mucha ilusión.

Los jugadores de los equipos participantes muestran gran nivel de juego y habilidad. Los partidos son muy interesantes y emocionantes.

Desde Madrid

El campeonato de la Federación

El campeonato de la Federación de Fútbol de Madrid está en pleno desarrollo. Los equipos se enfrentan en partidos de gran intensidad y emoción.

Los aficionados madrileños están muy interesados en el desarrollo del campeonato. Los partidos se disputan en un ambiente de gran expectación.

El campeonato de la Federación de Fútbol de Madrid es una competición de gran importancia. Los equipos que participan buscan el título con mucha ilusión.

Los jugadores de los equipos participantes muestran gran nivel de juego y habilidad. Los partidos son muy interesantes y emocionantes.

El campeonato de la Federación de Fútbol de Madrid es una competición de gran importancia. Los equipos que participan buscan el título con mucha ilusión.

Los jugadores de los equipos participantes muestran gran nivel de juego y habilidad. Los partidos son muy interesantes y emocionantes.

Club Deportivo

El Club Deportivo sigue trabajando duro para mejorar su nivel de juego y su defensa. Los entrenamientos son muy rigurosos, y los jugadores muestran gran dedicación y espíritu de equipo.

En los próximos días se disputarán varios partidos importantes. Los aficionados deberán estar preparados para disfrutar de unos encuentros de gran calidad y emoción.

El Club Deportivo sigue siendo un club con grandes aspiraciones. Los aficionados pueden estar orgullosos de la trayectoria que el club ha recorrido hasta ahora.

El Club Deportivo sigue trabajando duro para mejorar su nivel de juego y su defensa. Los entrenamientos son muy rigurosos, y los jugadores muestran gran dedicación y espíritu de equipo.

En los próximos días se disputarán varios partidos importantes. Los aficionados deberán estar preparados para disfrutar de unos encuentros de gran calidad y emoción.

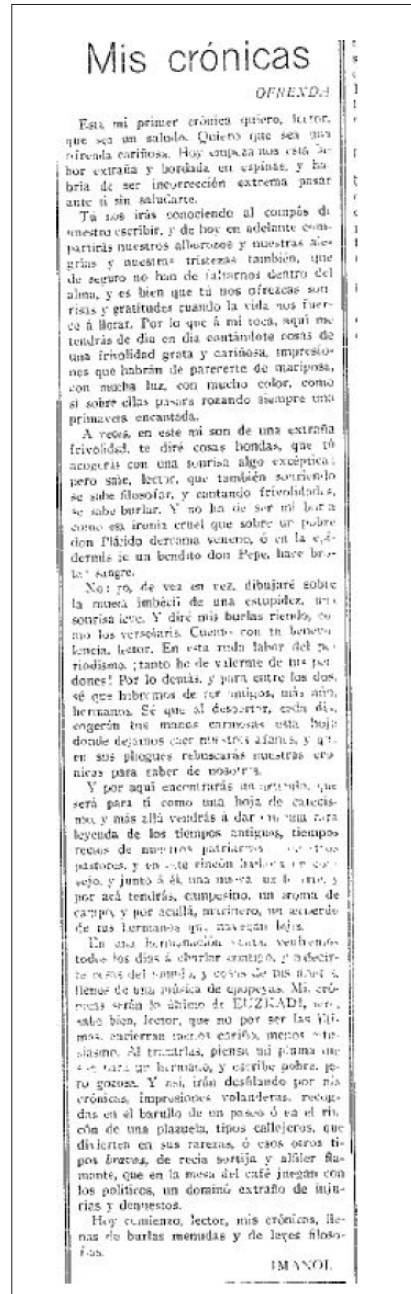
El Club Deportivo sigue siendo un club con grandes aspiraciones. Los aficionados pueden estar orgullosos de la trayectoria que el club ha recorrido hasta ahora.

Euzkadien kiroletara: adibide tipiko bat, 1913ko martxoaren 21ekoak

Erligioa, Politika eta gizartea: Aznarren pentsamoldea

1913-1914. urteetan bitan banatu zen Aznar Zubigarayren kazetari-lana: lehen orrialdeko kronikak eta "Vida deportiva" atalaren kronikak. Informazio-estiloa kirol-kroniketan ondu zen; iritzi-estiloa, aldiz, bestalakoe-tan. Manuel Aznar Zubigarayren lehen artikulua 1913ko otsailaren 2ean azaldu zen. Hala jarraikortasun batez azaldu ziren kazetari gaztearen zutabe hauek; gazte-gaztetatik, Aznar saiatu zen irakurle gaztearekin harreman bat sortzea. Horrengatik, bere testu guztiak deitiko z betarik daude. Lehen kronika haren izenburua esanguratsu samarra da: "Ofrenda". Aznar Zubigarayren sentimendu erlijiosoak bere obra osoaren zehar mantendu zen, berdin da zein zen momentu bakoitzean besarkatu zuen ideologia edo alderdia.

Garai honetan, Manuel Aznar Zubigarayk oso gai ezberdinez idatzi zuen, batik bat aztertzen ari garen gaiez. Genorei dagokionez, kronika eta iruzkina dira gehien erabili zituenak, gehien estimatzen zituenak; ahal zuen bezain laster, Aznar gazteak beti erabiltzen zuen tarteki bat, edo zinta bat –edo izenburu bat, baita ere– "crónica" eta "comentario" hitzekin. Kronikak ahalbidetzen zion testu iritzizkoak eta informaziozkoak tartekatzea. Politika eta arteak, batik bat kantua eta antzerkia, ziren bere gai maitatuak. 1914ko abenduan antzerki-lan bat estreinatu zuen Manuel Aznar Zubigarayk Bilbon, *El jardín del mayorazgo*, ideia abertzaleak erakutsiz. Testua, gaur egun, galduta dago, baina ziur aski orduko bere pentsamoldearen erakusgarria izango zen. Musikaz aritu zen bere lehenengo kronika batekin, 1913ko otsailaren 3koa: "Jesús Guridi en Barcelona", Bartzelonako Liceu-n

Aznarren lehen kronika: Euzkadi, 1913ko otsailak 2

Mirentxu operaren errepresentazioaz: “La ópera Mirentxu habrá sido para los catalanes [...] una ofrenda de vasquismo [...] un símbolo, una aparición [...], toda una visión [...]. Guridi ha sido en Barcelona un símbolo, ha sido nosotros, ha sido *Euzkadi*”. Erretorika abertzale eta eliztarraren baliabide sinbolikoak ageri dira testu honetan eta aztertzen dugun bere lan gehienetan. Kroniken bitartez, bere imaginario bat, bere izendegi bat ere margotu zuen Aznarrek. Tomas Usandizaga musikaria (1914ko otsailak 7), Eugenio D’Ors *Xenius* idazle eta kazetari katalana (erreferente bat, beren bizitza publikoek paralelismo argi izan baitzuten; ikus “*Xenius en Madrid*”, 1914ko otsailak 26ko kronika: “un extraordinario caso de nacionalismo”, dio Aznarrek), Josep Puig i Cadafalch politikoa eta kazetari katalana, Lliga Regionalista eta *La Veu de Catalunya*ko orduko abertzaleentzat eredu baitzen Antonio Trueba idazlea, Mourlane Mitxelena idazlea (“La procedencia solariega” kronika: “El nacionalismo continuará cantando su procedencia solariega”, 1914ko maiatzak 14) Aznarren kroniken protagonistak dira. Baita Ortega y Gasset filosofoa ere (“El tópicó político”, 1914ko martxoak 26).

Bestela, gaiak denetarikoak dira, baina badute batasun bat, ziur aski Aznarren izpiritu erlijiosoan oinarritzen baitira. Ez dira falta santu espainiarren defentsa sutsua (“La santa castellana”, Teresa de Jesús-i buruzko artikulua, 1914ko apirilak 28koa), edo hidalgia espainiarrarena. Ez ziren falta “Evocación religiosa” bezalako testuak (1914ko apirilak 8). Alde batetik, kostunbrismoa landu zuen (“Los buhonerós”, 1914ko otsailak 8). Doktrina jeltzalea ere azaldu zuen eta erreibindikazioak defentsatu ere (“Pro Universidad Vasca”, 1914ko martxoak 15). Testu honetan, Luis de Eleizalderen artikulua baten segidan iruzkinak egin zituen (Axe gisa sinatu zuen Eleizaldek artikulua hori). Ortodoxia jeltzalean zegoen bete-betean Aznar (“Fiesta nacional”, 1914ko maiatzak 15; “Valores nacionalistas”, 1914ko apirilak 16); hala ere, pixkana-pixkanaka *Hermes* aldizkariak errepresentatzen heterodoxiara labandu zen Aznar Zubigaray.

Aznarrek ez zuen ahaztu bere jatorri nafarra. 1913ko ekainaren bukaeran Zallan EAJren mitin batean parte hartu zuen, *Euzkadiren* orrialdeetan irakur daitekeenez (1913ko ekainaren 30ean). Urte hartako irailaren 2an “Un gran corazón” izeneko artikulua bat idatzi zuen Nafarroaz, abertzaletasunaz eta erlijioaz, futbolarekin batera bere orduko grinak.

Gerra

1914an Lehen Mundu Gerra hasi zen, Serbian Franz Ferdinand artxidukea hil ondoren. Aznar gaztearen zerbitzu militarra egin behar izan zueneko garaia zen; batik bat, Bilbon egin zuen soldadutza. Bere bizitza osoan zehar erakutsi zuen aukera aprobetxatzeko zentzuarekin, Manuel Aznarrek, hasiera batean “Mi crónica” atala eta *Imanol* goitizena erabiliz eta gero (1914ko irailetik aurrera) berezko atala eta ezizena sortuz (“Gudalgai”), ia egunero gerrari buruzko kronika bat idatzi zuen, ia etengabe gatazkak bukatu arte. 1918an Madrildgo *El Sol* egunkari sortu berrira mugitu zen eta Bilbo, Euzko Alderdi

Jeltzalea-Euzko Gaztedia eta jeltzaletasuna utzi zituen. Lehenago, ordea, aldaketa egiteko mugimenduak egiten hasi zen. Urte haietan (1914-1916), batik bat, bilbatu eta trebatu zen bere kazetari-estiloa eta ospea. *Euzkadin* gelditzen zitzaion denboran, orduan, bi goitizien erabili ziren, bere ekintza, estiloa, helburuak eta, nahi bada, bere ikuspuntua bitan bikoiztuz: kirolaz, politikaz, doktrinaz idazteko, *Imanol* zen; gerrari buruzko kronika gero eta informaziozko-interpretaziozkoak, *Gudalgai* zen. Abilidade hori erakutsi zuen beti Manuel Aznar Zubigarayk, halako heteronimoak sortzeko.

Badago, gure ustez, Manuel Aznar Zubigarayren karreran oso testu garrantzitsu bat, bertan agertzen baitu une hartako bere pentsamolde egiazkoena. Franz Ferdinand hil zutenean Sarajevon, esan bezala betiko goitizina eta zutabe-sorta erabilia “El nacionalismo servio [sic]. La tragedia de Sarajevo” artikulua agertu zuen, 1914ko uztailaren 2an. Bertan, Manuel Aznarrek orduko nazionalismo europarren errebaso bat egiten zuen, baita, ohitura zenez, irlandesa, katalana eta euskal abertzaletasun (jeltzalea). Testu hartan bortizkeria kondenatzen zuen dudarik gabe, “los que hacen causa común con los lobos de la falsa democracia”. “La libertad de un pueblo no es un juguete de bazar y cuando hay en el fondo un ciego instinto pasional el juego es todavía más peligroso”, gehitzen zuen.

Halako aldaketa edo inflexio-puntu bat da, gaztaroko jarrerak leundu, moderatu, matizatu eta konplexuago bihurtu ziren gerra bizi zutenentzat. Ez du beti jarrera hori mantenduko, Francoren aldekoa baitzen Gerra Zibilean hogeitau bat urte geroago (ikus Tanco Lerga, 2004: 198 ss.). Baina Bilbon pasatu zuen gazte-denboran ez zuen Espainiako eskubitar asaldatuen aldekotasunik agertua. 1914ko abuztuaren 8an, artean *Imanol* sintazen zuenak Frantziako eta Alemaniako soldadu gazteen sufrimenduak (bera ere soldadua zen, soldadutza egiten neutrala zen armada espainolean): “Camino de la guerra. Los soldados que se han ido”, bertan gogoratzen dituelarik derrigorrez gerrara deituak ziren gazteak.

Manuel Aznar Zubigaray, momentu hartan EAJren ideologo bat –edo ideologiaren jarraitzailea, behintzat– derrigortua sentitu zen adieraztera 1914ko abuztuaren 12ko artikuluan (“Actitud nacionalista. La fuerza y el derecho”) nolako izan behar zen bere alderdiaren jarrera. Ramiro de Maeztu (gasteiztarra eta, Aznar bezala, tradizionalista) eredia zen orduan; ez zen posible, esaten zuen Aznarrek, inperialismoa edo nazionalismoa aukeratzea, besterik ez. “Ahora que la fuerza marcha a la guerra a batirse”, zioen, “parece la mejor ocasión para que triunfe el derecho”, eta ozenki pentsatzen du, pazifista frantses batekin batera, “que una conflagración europea vendría en beneficio de las pequeñas nacionalidades”. 1914ko irailaren 3an “Momentos nacionalistas. Los principios fundamentales” izeneko artikulua argitaratu zuen, gai honetan insistituz eta inperialismo alemaniarrek irabazi behar ez zuela aldarrikatuz.

Etsi-etsian, eta bestelako gaiak (batez ere, kirolak) alde batera utzi gabe, eta sinatu gabeko albiste laburrak (politika lokalaz, adibidez, udala eta Foru Aldundiari buruzkoak), *Gudalgai* inposatu zen lehen orrialdeko kroniketan eta

Imanol gailendu barruko testuetan. 1914ko abuztuaren 15ean “Comentarios del momento” izeneko artikulu bat idatzi zuen, gerrari buruzko gai batzuei buruzko laburpen bat. Eratzen ari zen Euskal Herritik kanpo ospetsu bihurtuko zuen kronika-mordoa. Sortaren lehen artikulua, “Comentarios a la guerra”, sinatu gabea baina dudarik gabe berarena, 1914ko irailaren 14koa. Bigarrena, lehenengo “Gudalgai” sinadura pean, 1914ko irailaren 16koa da.

Manuel Aznar Zubigarayk ia egunero argitaratu zuen gerrari buruzko bere iruzkina *Euzkadi* egunkariaren lehen orrialdean eta gero, 1915ean (Euzko Alderdi Jeltzalearen banaketa gertatu ondoren; Aznar moderatuekin gelditu zen, eta aliadofiloekin⁷) frontera joanda, handikako kronikak Tanco Lerga bere biografoaren iritziz, gerra-kronikak eta kirol-kroniken egitura antzekoa zen; Indalecio Prieto garaikidea ere bat zetorren, “lo mismo le daban los partidos de balompié entre el Athletic y el Arenas que los combatientes aliados y alemanes”, zioen bere memorietan 1967an. Bere prestigioa, orduan, askoz gehiago handitu zen. Egunkari frantziarren batek (Aznarri ordainduz?), hala nola *Liberté de Sud-Ouest*, erreproduzitu eta itzuli zituzten bere kronikak. Hori gertatu zen 1917ko erdialdea arte, zere orduan hasi ziren Nicolás María de Urgoitiren negozioazioak, *El Sol* egunkari berrira eraman zutenak (Tanco Lerga, 2004: 65 ss.). Dena den, 1916an hasi zen Aznar Zubigaray Madrilera begira, eta bere pentsamendua askoz gehiago moderatu eta EAJren ortodoxiatik aldendu zen; 1917an agertu zen *Hermes* aldizkaria (ikus edizio faksimilaren Joseba Agirreazkuenagaren hitzaurrea eta ikerketa), bertan idatzi Aznarrek ere, eta bertan agertu pentsamendu abertzale zabalduagoren ideia; baita futbolari lotutako testu batzuk ere (Belaustegigoitia anaiak ardatz zituztela), Manuel Aznarren jarrerarekin bat zetorrenak. Testu batean, berriz ere Maeztu goraiapatu zuen.

Urte hartakoak dira kronikarik onenak, beharbada, Verduneko gatazkari buruzkoak. Baina gerra-kroniken azterketa zehatzak lasaitasun gehiago mereziko luke, eta beste artikulu bat, beste baterako utziko duguna honen segida gisa.

7. Gerrari buruzko orduko EAJren pentsamenduaren erakusgarria da oso Engracio Aranzadiren testua: “Ante la revulción irlandesa”, *Euzkadi*, 1916ko maiatzaren 17.

CRONICAS DE LA GUERRA En el frente inglés

Ipres, la muerte A través de las ruinas de Euzkadi

Del periódico "El Comercio" de Euzkadi

En el frente inglés, la guerra continúa... En el frente inglés, la guerra continúa...

En el frente inglés, la guerra continúa... En el frente inglés, la guerra continúa...

En el frente inglés, la guerra continúa... En el frente inglés, la guerra continúa...

En el frente inglés, la guerra continúa... En el frente inglés, la guerra continúa...

En el frente inglés, la guerra continúa... En el frente inglés, la guerra continúa...

Desde luego, así todo son fuertes los...

No existe Ipres, no existe Euzkadi; esta...

Y así como en Euzkadi quedaban reducidas...

En algunos grandes boquetes de cielo,...

El camino parece que tiene a hacerse...

Abandonando la ciudad destruida, y...

Continuando ya hacia las líneas de...

Tipos de soldados del ejército británico en Francia

trabajo y mucho tratamiento bajo la...

INFORMACION DE LA GUERRA

No hay cambio ante Verdun

En la región de Bethune los alemanes penetran en las trincheras...

La ofensiva alemana contra Verdun

El kaiser en Mezières PARIS. En "L'Echo de Paris" escribe...

El fracaso alemán CONFESION DEL COMENDANTE GARDNER

ZURICH. El "Vorwaert" publica un artículo del coronel Gardner, asistente...

El torpedero del "ERRUTIA" PARIS. Dicen de Nantes que la tripulación...

Kazetari euskalduna

Nafarroako Etxalarren jaioa, dudarik ez zegoen hain herri euskaldunean Manuel Aznar Zubigaray euskalduna zela. Herriko etxe batean bizi ziren, Tanco Lergak jasotzen duenez (Tanco Lerga, 2004: 22), *mushikak* ematen dituen zuhaitz bat ere bazuten Xurinean, bertan jaioa baitzen gero kazetaria izango zen Manuel lehen semea. Ama, Aznar Zubigarayren biografoak dioenez, Etxebertzea etxetik zetorren, bere familia ganadua eta laborantzara dedikatzen zelarik. Izena osaba batengatik, Manuel Zubigaray Iturria, jarrio zioten izena. Osaba apaizak Manuel Aznar bataiatu eta, urteak pasatu, ezkondu zuen.

Ez dakigu, ordea, Manuel Aznar Zubigarayk nola landu zuen euskara. Jesús Tanco Lergaren biografiak ez du aipatzen, baina, gutxienez, bi artikulua argitaratu zituen amaren hizkuntzaz. Artikulu horiek, gainera, euskara txukunean idatziak ziren. Argi dago, belaunaldi hartan gertatu ohi zen, eskolan erdara ikasi zuela, alfabetizazio osoa gaztelaniaz egin zuela. Nola, non eta noiz hobetu zuen, eta idazten ikasi ere euskaraz, Manuel Aznarrek?

Testuok algaraz agurtu zituen *Euzkel* atalaren buruzagiak, Ebaristo Bustintza *Kirikiñok*. Haren faborea lortzea ez zen makala, ez. Bustintza gaztelako Sigüenza herrian bizi zen eta euskaraz alfabetatu gabea zen Resurrección María de Azkuek *Euskalzale* astekaria zuzentzera deitu zuenean. Bertan ondu zen *Kirikiñoren* karrera kazetari gisa, ordura arte matematikoa baitzen. Azkuek irabazi zuen Bizkaiko Foru Aldundiak sorturiko lehen euskarakatedra (eta Sabino Aranak eta Miguel de Unamunok galdu). Aranak ez zion inoiz barkatu eta Azkueren eta EAJren sortzailearen bideak banadu ziren (hizkuntzari dagokionez, behintzat). Denboraren poderioz, Azkue bihurtuko zen Euskaltzaindiaren lehen presidentea, 1919an; Bustintza, aldiz, ordurako arnista porrokatua zen, neologismo eta *euzkera barrijaren* buruz. Bustintzaren kemenez, besteak beste, Euzko Gaztediaren euskara-eskolak antolatu ziren. Ebaristo Bustintzaren agurra jasotzeak arnisten ongi ikusia jasotzea zen.

Ez dago dudarik testuak –lehenegoa, aurkezpen huts bat; bigarrena, kronika arin eta bizia– bereak zirela, ez beste batek itzuliak. Ez dakigu, ordea, bere biografoek ez baitute ezer esaten horretaz, nola hobetu zuen Aznarrek bere ama-hizkuntza; bistan dagoenez, testuak –erdarazkoak bezalaxe– dotoreak dira, zuzenak, bere euskalkian eginak, eufonismoak alde batera utzi gabe (ohitura zen bezala, arnisten artean behintzat, egun haietan), baina duda handirik gabe idatziak. Menpeko esaldi ugari erabiltzen dira bi euskal artikuluetan; herriko hizkera da, hiriko dotoreziarekin idazkeraz jantzia. Ez da arraroa, lehen testuan dioen bezala, *Kirikiñok* insistitzea *Imanolek* euskaraz idatz zezan. Ziur aski Euzko Gaztediak antolatutako ikastaroetatik pasatu zen Aznar Zubigaray, haien aldeko propaganda egiten baitu (“nire asmoa beñpeñ orixe da, arat yuatia”). Ez dago esan beharrik, meritua zuekala Aznar gaztearen ekimenak: orduan eskolatze osoa gaztelaniaz egiten zen, arraroa zen euskal klasikoak irakurtzen zituena (urte haietan badugu adibide bat, Pablo Fermín Irigarayrena), eta euskara integratzaile bat erabiltzea gainera, Añibarroren lerrotik zetorrena, nahi zutena (Azkue, demagun) eta ez euskara “garbi” bat, erdaratik (eta, bide batez, latinetik) zetozen hiltz guztiak kenduta

(Bustintza, argi eta garbi). Hor erdian, jeltzale sutsuak baziren ere, hainbat euskaldun nafar eta giputz. Aznarren testuak irakurrita (pare bat baino ez badira ere) igar daiteke oreka bat.

EGUNEKUA

IRAKURLEI, AGUR

Euskelian irakurte maila oke:

Onaxera okarri diate nai banuen ta erpanden Kibéto'n sirlakak. Zuek denok baidakakobe zain zirikada zaila den gure Kibéto'n maila. Niri denaketa errun gabe, emaitze ipiti Azen, orain deli sei edo azpi egun, nik laster euzkeraz idatziko zuela gure izparringyan. Auxe erran ondian, bere isapelua loqiyetaraño sartu ta, or yuanda igesi laster batian berez erriko mendietara, irri barrek, ni azpi auziyan utzi nai niko. Zer euzk, bat Euzkeraz idazi bierko, nai ta nuen. Gorette, bakoteak aldona egiti ezkerre, azpi hioek deus goyago eskakako.

Orren gaitik nik auzit, nere lenhiako idazkencan irakurle guziyere nere agura egiti. Badakit, nik orain idatzikoaena ezte euzkera izanen. Badakit, ezte-kidua auziteak irri azpi bat egiteandak bese izen ezte euzka izantzia. Baido hitai: lengo errandun berda, daukan guziya damanari, geoyago eskaketa eta zillegi. Eta nere euzkera, azpiduna eta ozakiya izanen. Onaxera baidakariduet, nik gaste gaitetikan ikasi nuena; nere aman espantak ikasi nuena. Nik idatzikoden berata, nintzo etre nere erriko baserriar guziyak, mendu tomtoretan du-baserritar guziyak, mendu tomtoretan du-biztan orriak, azgo burrcan banan iri diren loqiyak eta siskan adunaa bere sententari abestuan duten aua guziyak. Nik dakit, orri balazirik azki ezela. Baido, zenta mailagarriya bospiti?

Orta badi, axola alde batera utzi ta, egun unetan nai nuz. Kibéto'k mailan berata euzkeraz idatzea Mordollakakak botatzen badint, azketat; eta nola izanen errua, Kibéto'na baidak. Azno edo-yu dhuakat nola nai ere. Nere erriko baserriar'ez antzera orain idatzenbadut. Jainkoa lagun, omendik lau edo borte illabaten buruan, eta ola ixango.

Denak, dakizube "Euzko-Gastei'jak" esuekimentat, ikastano zintzo bat idak-tara dauyela. Daz auzirik egiti nai baduga gure Aberriyarenazat, euzkerat gogor egiti biardugu. Orrentzen gaitik, guz-zen denak euzkerazko ikastolatar. Euz-keraz mintzo bagera ere, nai eta nitez yuan biarduga, gure ikuntza gurbu, kut-ua tu ongi baño obekigo ikastera.

Nere amasa beqitit orixe da, arat yuz-tia; eta orduan denok dazun, nola mor-dollakakak botako ezteua, eta nola, ez Kibéto'k, eta ez zuek eta, nere irakurle mailak, ezteuz irri auzirik egiti biar-ko. Bitartan, azietzi, eta agur.

IMANOL.

EGUNEKUA

EMASURRIAREN SOLASAK

Yuan eta anteko salsariyaa, agundak nintzen berez sei orreaz nare arriyan. Dazgo erriko, azpi ego, mendu maila izanen jaiu sartu. Naxer'ezko salsari-ko solastan. Nare arriar geyotat euz-keraz utz-ema idazkit, eta auzitaraa ez-keraz aho bier izanen badin, letaz be-raitik, nire arriyaga zuzen-gaitetikan, az-ko bitartan daz apaliduz-azuliduz, ta-ki azpi idazteko horrenazirik botatzen. Az gaitera arriar, azpiak mailanen ezteak, nai are azpiak mailanen azpi-ko bitartan, eta utz gaitera korana mailanen da baserriar'ez, abertzeak-az-keraz azpiak an ere, azpi-ko bitartan bere jaiu zuzen-gaitetikan.

Yuzko salsariyaa ba, egun batian az-ki izanen mendiyuan arriazuliduz azpi-ko bitartean.

Baserriar'ez, baserriar'ez, eta bitartean baserriar'ez, eta bitartean baserriar'ez, eta bitartean baserriar'ez, eta bitartean baserriar'ez.

—Zer berri dauki, Presep?—
—Ere berri dauki, Presep?—
—Ere berri dauki, Presep?—

—Ere berri dauki, Presep?—
—Ere berri dauki, Presep?—

—Ere berri dauki, Presep?—
—Ere berri dauki, Presep?—

—Ere berri dauki, Presep?—
—Ere berri dauki, Presep?—

—Ere berri dauki, Presep?—
—Ere berri dauki, Presep?—

—Ere berri dauki, Presep?—
—Ere berri dauki, Presep?—

—Ere berri dauki, Presep?—
—Ere berri dauki, Presep?—

—Ere berri dauki, Presep?—
—Ere berri dauki, Presep?—

—Ere berri dauki, Presep?—
—Ere berri dauki, Presep?—

—Ere berri dauki, Presep?—
—Ere berri dauki, Presep?—

—Ere berri dauki, Presep?—
—Ere berri dauki, Presep?—

—Ere berri dauki, Presep?—
—Ere berri dauki, Presep?—

—Ere berri dauki, Presep?—
—Ere berri dauki, Presep?—

—Ere berri dauki, Presep?—
—Ere berri dauki, Presep?—

—Ere berri dauki, Presep?—
—Ere berri dauki, Presep?—

—Ere berri dauki, Presep?—
—Ere berri dauki, Presep?—

ku baserriar'ez, yuzti an bere baserri-
ra. Mendu barrenek' eda an artai gaste-
ten abesti pelina.
Ni izati piztan ezteuz nere barrenek
ezaki: Euz gait, j'Orren burtaz aze-
eriar letaz gabel'ezko korarion ya dize-
te gure baserriar'ez Orai' eta hioi
abesti nai. Euz gait, baido mailagarri-
ya nola nai erri.

IMANOL.

KONKLUSIO GISA

Autore bat jarraituz eta aztertuz, garai baten, eta gizatalde baten erretratu ere egiten saiatu gara. Kazetaritza abertzale baten historia egitear dago oraindik: gaztelaniaz egiten zena, euskaraz egindakoa aztertu samartuta baitago (ikus Díaz Noci, 1995 eta 2009). Kirol-informazioan ageri da ezberdintasuna, baita beste hainbat alderditan ere. Pentsamenduarekiko lotura (Aznarrek, eta *Hermes* aldizkarien heterodoxoek) ez dute mesprezatzen modernotasunaren hainbat gauza, eta haien balio sinbolikoa: futbola, adbidetza, profesionalismoa, Ortega y Gasseten filosofia, artearen balioa, kazetaritzaren funtzio soziala. Ez da arrora tradizionalismotik beste pentsamendu batzuetara (beti ere eskuinekoak, beti ere katolikotasunarekin lotuak) joatea. Puntu horretan denek dituzte erro berdinak: hezkuntza katolikoarenak. Horregatik Gerra Zibilaren traumatismo berezia Euskal herrian, katolikoak bando guztietan baitzeuden. Beharbada, Manuel Aznar Zubigarayren historia (edo Katalunian Josep Pla edo Eugeni D'Ors-enak) ez dira hain bitxiak.

Izan ere, saiatu gara ikerketa handiago bati hasiera ematea, gaur egungo historiografiaren metodoak erabiliz. Askoz gehiago landu behar da, gure ustez, bide hau: autore baten testuen ustiatze sistematikoa, eta analisisa.

Kazetari edo autore bakoitzaren ibilbideak askorako eman du; artikulu hau sarreratxo bat baino ez daba, etorkizuneko ikerketa sakonagoak ekar ditzakeena. Alde batetik, autore gehiago aztertzea, eta bere obra osoa aurkitu, jaso, sistematikoki ordenatu eta digitalizatu zein transkribatzea, antologiak edo obra osoak paratzeko. Eta obra horiek, pentsamoldea, gaiak, estiloa, aztertu. Bi bide horiek jarraitzea espero dugu: Aznarren testuak (sikiera, *Euzkadin* argitaratutakoak) oso-osorik sailkatu eta, behintzat, antologia bat prestatu (kirolari buruzkoak eta gerrari buruzkoak dira interesgarrienak, gure ustez), eta beste kazetari batzuen obra ere aztertzea.

ERANSKINA

Manuel Aznar Zubigarayren bi testu euskaraz (Euzkadi, 1914ko irailaren 26 eta urriaren 10)

Irakurle, agur

Euzkeldun irakurle maite oiek:

Onaxera ekarri diate nai banuen ta ezpanuen Kirikiño'n zirikadak. Zuek denak bai-dakixube zein zirikada zalia den gure Kirikiño maitia. Niri deusere erran gabe, ementxe ipiñi zuen, oraiñ dela sei edo zazpi egun, nik laster euzkeraz idatziko nuela gure izparringiyan. Auxe erran onduan, bere kapeloa begiyetaraño sartu ta, or yuanda igesi laster batian bere erriko mendietara, irri barreka, ni axola aundiyan utzi nau lako. ¿Zer egiñ, ba? Euzkeraz idatzi biarko, nai ta naiez. Gerora, baktotxak alduena egiñ ezker, eztio iñork deus geyago ezkatuko.

Orren gatik nik naidut, nere lenbidiziko idazkenean irakurle guziyeri nere agurra egiñ. Badakit, nik oraiñ idatzikoduena eztela euzkera izanen. Badakit, euzkeldun aunitzek irri aundi bat egiñenduela nere izen ordia emen ikustian. Baño jirala: lenego erranduen bezala, daukan guziya damanari, geyago eskatzia ezta zillegi. Ezta nere euzkera, argiduna eta egokiya izanen. Onaxera baidakarkizuet, nik gazte gaztetatikan ikasi nuena: nere aman ezpañatik ikasi nuena. Nik idatzikoduen bezala, mintzo dire nere erriko baserritar guziyak, mendi tontorretan dabiltzan arzaia, ango lurretan lanian ari diren lugiñak eta siaskan onduan bere seme-txuari abestuten duten ama guziyek. Nik dakit, ori bakarrik aski eztela. Baño, ¿ezta maitagarriya beñpiñ?

Orra bada, axola alde batera utzi ta, egun unetan asi naiz, Kirikiño'k naizuen bezala euzkeraz idazten. Mordollokadak botatzen baditut, azketsi; ezta neria izanen errua, Kirikiño'na baizik. Asmo ederra daukat nola nai ere. Nere erriko baserritar'en antzera orain idaztenbadut, Jainkoa lagun, emendik lau edo bortz illabaten baruan, ezta ola ixango.

Denak, dakixube "Euzko-Gaztedija'k" euzkeldunentzat, ikastaro zintzo bat idekitzera duayela. Deus aundirik egiñ nai badugu gure Aberriyarentzat, euzkerari gogor egiñ biardugu. Orrentxen gatik, guazen denak euzkerazko ikastolarat. Euzkeraz mintzo bagera ere, nai eta naiez yuan biardugu, gure izkuntza garbi, kutun au ongi baño obekigo ikastera.

Nere asmua beñpiñ orixe da, arat yuatia; eta orduan ikusiko duzue, nola mordollokadarik botako eztuen, eta nola, ez Kirikiño'k, eta ez zuek ere, nere irakurle maitiak, eztuzue irri aundirik egiñ biarko. Bitartian, azketzi, eta agur.

IMANOL

Baserritarren solasak

Yuan den urteko udaberriyan, egondu nitzen bortz edo sei egunez nere erriyan. Nere erriya, antxe dago, mendi aundi batzuen pian sartua, Naparru'ko azkeneko zokotxuan. Nere erriitar geyenak euzkera uts-utsa darabilte, eta aunitzetan erdera egin biar izaiten badute, lotsaz beterik, eta arpegiya gorri-gorriturik, antxe ibiltzen dira kinkillun-kankallun, ludi alako disparte barregarriyak botatzen. Au gizonen artian, zergatik mutikoen artian, asi zen aspaldi unetan erdera zikiñ bat sartzen, eta urte gutxin buruan sartuko da izurretaraño, aberztzaletasunak ezpadu an ere, zoko-zokotxuan bere joera pozgarriya ematen.

Yazko udaberriyan ba, egun batian atera nitzen mendiyara arratsaldeko azkeneko orduetan.

Baserritar bat, bazatorren lana'tik, eta bide bertatik bazijoan bere etxerat, laburdi'tar bat, nere erriyetako mendiyak barna contrabanduan ibiltzen zena.

Irurek batu giñen, eta bai solas aunditan asire.

-¿Zer berri dabill, Prexepe? - erran nion nere erritarrari.

-Ba: ikusten al duzu ba. Deus aundirik ez. Emen gaude, lan eta lan, beti bezala.

-Eta, ¿zuk, Ganish?- erran nion berriz laburditarrari. ¿Etxe alderat, edo?

-Ba; harat eta hunat gabiltz gure. ¿Ze ba?

-Badakigu, badakigu, zu or zabiltzala ezta kit nongo kazetetan, sekulako politketan sartua;- errantzuen Prexepe'k.

-¡Deabruaren bisaya!- ateri zen laburdarra.

Eta ni orduan, abertzaletasunen alde zerbait egiñ al bazen ere, asi nitzen:

-Zubek ezta kizue, Prexepe ta Ganish, zeñ den gure politika. Gogorra da orixe. ¡Euzkaldunan artian beti orrela biar!

Orra ba. Gure politika, ezta zuek ustezutena. Guk ez tugu, euzkotarren anaitasuna eta euzkeraren loratzia bertzerik bai. Badakigu, euzkotarren gañerat etorri diela bertzen erriyen gudarajak edoziñ gerrarako, eta bertzen aberriyen langiliak, edoziñ lanarako.

Iñon izandu bada zer egiñik, edo zerbait aintziñerat ateri biarrik, or yuanger a gu, ardi eruak bezala bertzen gaizki egiñak ondutzera, eta bertzen goguak betetze rat. ¡Ze ba! ¿Etzara zeune oroitzen, Prexepe...?

-Bai, bai, mutilla. ¡Ura izan zen tamalgarrija! ¡Ura astakeri gogorra egiñgendun euzkotarrak! ¡Yinkuak...!

-Ixo, ixo, Prexepe; ola mintzo ta ez tugu beñere deus egiñen. Bertze gauz bat egiñ biar da. Entzun gure politikak dakarrena eta, orrela, euzkeldun guziyek batutzen garenian ikuskoduzue nola gure erriy'ok lenago'ko alaitasun eta euzkotartasuna etortzen diren.

Guk, euzkeldun guziyen indarrak batutzia biardugu; bertzerik, ez tugu nai. Bizkaitar, gipuzkoar, arabar, napartar, laburdi eta zuberotar guziyek anaitu, eta ¡ost!; bota geren aldetik atzerritarren agintza. Gure erriya guretzat; euzkeraz mintzo diren erri guziyek euzkaldunentzat, bakar-bakarrik eta oso osorik. ¿Gaizki iduitzen zaitzue, noski, ori?

Bi baserritarrak elkarr begitu zuten. Laburditarrak errantzion Prexepe'ri:

-¡Ba; hori pollita duk noski. Lehenagokoak baino...! ¡Bihotzez...! Okin yintake nere hustian.

Eta Prexepe'k eskuak sakeletan sarturik erantzun zion:

-¡Um! ek ere orrela etorrituken. ¡Etzikit, etzikit!

Eta biyek aldatu ziren. Laburditarra yuan zan bere erri aldera, eta nere erriko baserritarra, yautsi zen bere baserrira.

Mendi barrenetik eldu zen artzai gazte baten abesti pollita.

Ni itzuli nitzan etxerat nere barrenian esanik: Ezta gaitz. ¡Oren bertze atzerritar lotsa gabekuak lepozurrian yo diote gure baserritarrari! Orañ ez tu iñori siñetsi nai. Ezta gaitz, baño tamalgarriya nola nai ere!

IMANOL

BIBLIOGRAFIA

- Agirreazkuenaga, J.; Urquijo, M. (2005). Biographical Dictionaries of Parliamentary Members in Southern Europe: History Starting from its Actors. *Parliaments, Estates & Representation*. nº 25, 227-232.
- Agirreazkuenaga, Joseba (1998). *Manuel Ziarolo (1902-1987)*. Vitoria-Gasteiz: Eusko Jurlaritzza.
- Agirreazkuenaga, Joseba (2000). *Hermes. Revista del País Vasco. Bilbao 1917-1922 = hiri, gizona, aldizkaria*. Bilbao: Ayuntamiento.
- Agirreazkuenaga, Joseba; Gómez Gómez, Agustín; Morales Arce, Juan Antonio (1998). *Diccionario biográfico de Eusko Ikaskuntza (1918-1998)*. Donostia: Sociedad de Estudios Vascos-Eusko Ikaskuntza.
- Agirrezkuenaga, J. (dir.) (1995). *Diccionario biográfico de los diputados generales, burócratas y patricios de Bizkaia (1800-1876)*. Bilbao: Juntas Generales de Bizkaia Bizkaiko Batzar Nagusiak.
- Agirrezkuenaga, J. y Urquijo, M. (2007) Desafíos de la biografía en la historia contemporánea. *Cercles* nº. 10, 57-81.
- Agirrezkuenaga, J. y Urquijo, M. (2003) La prosopografía, una història des dels actors. *Papers del Museu d'Història de Catalunya L'Avenç*. (2003) nº. 279, 17-20.
- Agirrezkuenaga, J. y Urquijo, M. (2005). Biographical Dictionaries of Parliamentary Members in Southern Europe: History Starting from its Actors. *Parliaments, Estates & Representation* nº 25, 227-232.
- Agirrezkuenaga, J.; Alonso, E.; Gracia, J.; Martínez, F. Urquijo, M. (dir.) (2007). *Diccionario biográfico de los parlamentarios de Vasconia, 1876-1939*. Vitoria-Gasteiz, Parlamento Vasco Eusko Legebiltzarra, 3 vols.
- Agirrezkuenaga, J.; Gracia, J.; Martínez, F.; Urquijo, M.; Valverde, L.; Alonso, E.J.; Delgado, A.; Serrano, S. (2005) Prosopographical analysis of MPs elected in the Basque Country (1808-1937): first results and continuation of the study of the period 1808-1876. Sobrequés, J.; Agirrezkuenaga, J.; Morales, M.; Urquijo, M.; Cisneros, M. (coord.) *Actes del 53è Congrés de la Comissió Internacional per a l'Estudi de la Història de les Institucions Representatives i Parlamentàries Proceedings of the 53rd Conference of the ICHRPI (Studies presented to the ICHRPI. Volume LXXXII)*. Barcelona: Museu d'Història de Catalunya Parlament de Catalunya, vol. II, 1365-1374.
- Agirrezkuenaga, J.; Urquijo, J.R.; Serrano, S.; Urquijo, M. (1996) Spanish Parliamentary Prosopography during the rise of the Liberal Revolution (1808-1874). *Corciulo, Maria Sofia* (a cura di) *Contributi alla Storia parlamentare europea (secoli XIII-XX). Atti del 43° Congresso ICHRPI*. Camerino: Università degli Studi di Camerino, 248-261.
- Agirrezkuenaga, J.; Urquijo, J.R.; Serrano, S.; Urquijo, M. (1993). *Diccionario biográfico de los parlamentarios de Vasconia, 1808-1876*. Vitoria-Gasteiz, Parlamento Vasco Eusko Legebiltzarra.
- Agirrezkuenaga, J.; Urquijo, J.R.; Serrano, S.; Urquijo, M. (1995) Fuentes y metodología para un estudio prosopográfico: El diccionario de los parlamentarios de Vasconia, 1808-1876. *Elites. Prosopografía Contemporánea* / Edición por Pedro Carasa. Valladolid : Servicio de publicaciones de la Universidad de Valladolid, 163-170.

Díaz Noci, J.; Meso Ayerdi, K.: Manuel Aznar Zubigarayren kazetari-lana: Euzkadi (1913-1918)

Aguinaga, Enrique de (1996). *Periodismo y periodistas en el Madrid de la primera Restauración*. Madrid: Ayuntamiento.

Allende Salazar, Ángel (1887). *Biblioteca del bascófilo*. Madrid: Imprenta y fundición de Manuel Tello.

Arzamendi Sesé, Arantxa (1990). Catálogo de publicaciones periódicas donostiaras: 1800-1936. *Revista internacional de los estudios vascos*. San Sebastián: Sociedad de Estudios Vascos, Año 38, t. 35, n. 1 (en.-jun. 1990), 131-163.

Atzelari, J. (1917): Los vascos footballistas. El Campeonato de España. *Euskalerraren Alde. Revista de Cultura Vasca*. Nº 154, 294-304.

Backscheider, R. (1999): *Reflections on Biography*. Oxford: Oxford University Press.

Belausteguigoitia, Ramón de (1921): Comentarlos al “match” del campeonato”. *Hermes. Suplemento al nº 71*. Bilbao, 5-10.

Díaz Noci, Javier (1994). *Euskarazko aldizkari, egutegi eta almanaken errolda (1834-1959)*. Donostia: Eusko Ikaskuntza.

Díaz Noci, Javier (1995). *Euskal prentsaren sorrera eta garapena (1834-1939)*. San Sebastián: Sociedad de Estudios Vascos.

Díaz Noci, Javier (1998). *Bittor Garitaonandia (1876–1929)*. Vitoria-Gasteiz: Eusko Jurlarritza.

Díaz Noci, Javier (2001). Historia de la prensa en lengua vasca de los Estados Unidos: dos semanarios de Los Angeles en el siglo XIX. *Zer*, n. 10, mayo. Bilbo: Euskal Herriko Unibertsitatea.

Gracia, Juan (2005). Medios y formas de comunicación en el Bilbao contemporáneo (siglos XIX-XX). Una reflexión desde la historia sociocultural. *Bidebarrieta. Revista de Humanidades y Ciencias Sociales*, XVI. Bilbao: Bidebarrieta Kulturgunea, 29-85.

López de Zuazo Algar, Antonio (1981). *Catálogo de periodistas españoles del siglo XX*. Madrid: Edición del autor.

Los “ases” deportivos. Joshé Mari Belauste. *El as “atlético” y uno de los puntales del foot-ball nacional (1921)*: Barcelona: Colección foot-ball.

MacClancy, J. (ed.) (1996a): *Sport, Identity and Ethnicity*. Oxford: Berg.

MacClancy, J. (1996b): Nationalism at play: the Basques of Vizcaya and Athletic Bilbao. MacClancy, J. (ed.) (1996). *Sport, Identity and Ethnicity*. Oxford: Berg, 181-199.

Pablo, S. (1995): *Trabajo, diversión y vida cotidiana. El País Vasco en los años 30*. Vitoria - Gasteiz: Papeles de Zabalanda.

Pablo, S.; Mees, L.; Rodríguez Ranz, J., A. (1999): *El péndulo patriótico. Historia del Partido Nacionalista Vasco. I: 1895-1936*. Barcelona: Crítica.

San Martín, Juan (1989). Euskal idazleen izenordeak, “Escritores euskericos” katalogoaren arabera. *Egan*. Donostia: Real Sociedad Bascongada de Amigos del País, 2. garaia, 41. lib. (urtarrila-abendua), 45-57.

Sota, Alejandro de la (1932): *Divagaciones que nos trae el foot-ball*. Bilbao: Editorial Vasca.

Tanco Lerga, Jesús María (1989). *Manuel Aznar: periodista y diplomático*. Tesis doctoral presentada en la Universidad de Navarra.

Diaz Noci, J.; Meso Ayerdi, K.: Manuel Aznar Zubigarayren kazetari-lana: Euzkadi (1913-1918)

Tanco Lerga, Jesús María (2004). *Manuel Aznar*. Barcelona: Planeta.

Urquijo, Mikel; Agirreazkuenaga, Joseba (coords.) (2004). *Diccionario biográfico de los diputados generales, consultores y secretarios de gobierno de Álava*. Vitoria-Gasteiz: Diputación Foral de Álava.

Vélez de Mendizabal, J. M. (1986). *Euskal idazleen katalogoa*. Arrasate: Edición del autor.

Vinson, Julien (1891). *Essai d'une Bibliographie de la Langue Basque*. Paris.

Zinkunegi, J. (1928): *Lana, atsedena ta jolasak. Zinkunegi'tar Joseba sendagillearen itzaldia 1928'ko Jorralla'ren 1'ean Arrasate'n egiña*. Zarautz: Eusko Argitaldaria.